

LATINSKO IME GRADA ZAGREBA

Još i danas javlja se katkada potreba da se ime grada Zagreba napiše latinski, na pr. u nekim diplomama Zagrebačkog sveučilišta, na naslovnom listu naučnih publikacija i u kratkim pregledima sadržaja naučnih rasprava, koje se ponekad, prema starom običaju, pišu na latinskom jeziku. U svim takvim i sličnim prilikama za *Zagreb* se upotrebljava latinski naziv *Zagrabia*, a za zagrebački odatle izveden pridjev *Zagrabiensis*.

Najstariji sačuvani dokument, u kojem je Zagreb naveden latinskim imenom, jest listina iz g. 1134, kojom ostrogonski nadbiskup Felician dosuđuje zagrebačkoj biskupiji šumu u Dubravi. Tu je šumu ugarski kralj Ladislav bio darovao zagrebačkoj biskupiji prilikom njezina osnutka oko g. 1094. U Felicianovoj listini triput se spominje pridjev *Zagrabiensis*. Nakon tog vremena nazivi *Zagrabia* i *Zagrabiensis* javljaju se bezbroj puta u latinskim ispravama južno i sjeverno od Gvozda. Nalazimo ih i u povijesnim djelima napisanima latinskim jezikom bez obzira, da li su ih napisali naši ili strani povjesničari. Svojom neprekidnom dugotrajnom upotrebom od preko 800 godina oblici *Zagrabia* i *Zagrabiensis* tako su ustaljeni i tradicijom posvećeni, da je njihovo prekrajanje u *Zagabria* i *Zagrebiensis*, kako bi u latinskom nazivu više došlo do izražaja naše ime Zagreb, ne samo nepotrebno, nego štaviše, bar po mojem mišljenju, naučno neopravdano i nedopušteno. Ako se i prihvati kao dokazano, da je *Zagrabia* latinizirani mađarski oblik *Zágráb*, to nam još ne daje pravo da u tom latinskom nazivu mijenjamo vijekovnu tradiciju. Uzmemo li još u obzir, da je latinski bio u Hrvatskoj službeni jezik sve do g. 1847, da je u tom dugom razdoblju prevlasti latinskog jezika oblik *Zagrabia* stekao puno građansko pravo i da ne samo nijedan stranac, nego i nijedan Hrvat i Zagrepčanin nije nikada na latinskom jeziku drukčije pisao nego *Zagrabia*, neki izolirani pokušaji, da se taj naziv izmijeni u *Zagabria*, činit će nam se još čudnovatijim i još manje opravdanim. Takve promjene ne provodimo ni kod današnjih imena gradova, koja nisu slavenskog podrijetla. Kad nas već ne smeta na-

ziv *Daruvar*, koji je čisto mađarski, ili *Vukovar*, koji je mađarizirani oblik hrvatskog imena *Vukovo*, zašto da mijenjamo latinski naziv *Zagrabia*, koji ima tako dugu tradiciju? Nijedan od predstavnika hrvatske povijesti na Zagrebačkom filozofskom fakultetu (Smičiklas, Klaić, Šišić, Barada) nije, koliko je meni poznato, nikada tvrdio, da bi taj stari naziv trebalo mijenjati ili, što je još gore, djelomično ispravljati.

Uvoditi takve novotarije znači unositi zabunu u naučni svijet. Priručnici i rječnici, koji navode latinske nazive za današnja imena zemalja i gradova, imaju svi bez razlike za *Zagreb* samo *Zagrabia*. Kad stranac, koji je upoznao taj naziv, naiđe na oblik *Zagabria*, s pravom će se pitati, ne radi li se možda o drugom kojem gradu.

Stoga mislim, da se ne mogu odobriti, a još manje slijediti primjeri pisanja *Zagabria*, kako to nalazimo u *Zborniku radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu II*, 1954, na drugoj naslovnoj strani, napisanoj latinskim jezikom, i u Akademijinu izdanju *Marulićeve Davidijade*, Zagreb 1954, u eksplicitu na str. 225.

Takva promjena, koja se protivi i vjekovnoj tradiciji i našoj današnjoj praksi, nije tako neznatna, da bi je pojedinci smjeli provoditi na svoju ruku. O tome se prije imala povesti javna diskusija među pozvanim stručnjacima, u prvom redu historičarima. Dok se ne dokaže, da je opravdano i potrebno mijenjati latinski naziv *Zagrabia* u *Zagabria*, ne bi se, bar po mojem mišljenju, ta promjena smjela provoditi u štampanim djelima, a pogotovu ne u redovnoj publikaciji Zagrebačkoga filozofskog fakulteta i u jednom od izdanja Jugoslavenske akademije.

V. Gortan

SEDAM KNJIGA V. TOMA ZBORNIKA VOJNOISTORISKOLOG INSTITUTE JNA

Mjeseca novembra 1954 izašla je još jedna knjiga dokumenata o Narodnooslobodilačkom ratu u Hrvatskoj, tako da je dosada Vojnoistorijski institut JNA ukupno objavio sedam knjiga V. toma (Hrvatska) Zbornika, što predstavlja značajan

prilog, a usto i jedan od najbogatijih i najvrijednijih izvora za izučavanje NOB-e u Hrvatskoj.

Svaka knjiga ima dva dijela: u prvom su objavljena dokumenta vojnih jedinica i političkih rukovodstava NOB-e, a u drugom, znatno manjem, dokumenta okupatorskih i kvislinških vojnih formacija i organa vlasti. Dokumenta neprijateljskog porijekla objavljena su u najnužnijoj mjeri, radi popunjavanja izvjesnih praznina u našim dokumentima, a također i radi upotpunjavanja podataka o značajnijim događajima, koje tretiraju naša dokumenta. (Inače, u planu je da se neprijateljska dokumenta objave posebno, u cjelini.)

Knjige imaju uobičajeni registar imena osoba, naziva vojnih jedinica i geografskih mjesta i po desetak fotokopija. Predviđa se, da se na kraju, toma posebno objavi predmetni registar.

Sva dokumenta imaju nužna redakcijska objašnjenja. Pored formalnih, značajna su i ona objašnjenja, kojima se nastojalo da se izjavama preživjelih učesnika objasne ili registriraju događaji, za koje nema dovoljno ili nimalo dokumenata.

Prva knjiga obuhvaća period april-oktobar 1941 i ima 233 dokumenata, od kojih 150 neprijateljskih. Ovdje je veći broj neprijateljskih nego naših dokumenata s obzirom na činjenicu, da je sačuvan samo mali broj dragocjenih dokumenata iz ustanka 1941. Druga knjiga obuhvaća period oktobar-decembar 1941 i ima 122 naša i 34 neprijateljska dokumenta.

Ostalih pet knjiga odnosi se na g. 1942 zaključno s mjesecom septembrom. (Za period novembar-decembar predviđaju se još 3 knjige i one se već nalaze u štampi, tako da će dokumenta iz 1942 biti objavljena u 8 knjiga. Dokumenta iz g. 1943-45 bit će objavljena u nekih 25 knjiga.)

Treća knjiga objavljuje dokumenta pisana u razdoblju januar-mart 1942 i ima 135 naših, a 31 neprijateljskih. Četvrta knjiga obuhvaća razdoblje april-maj 1942 i sadrži 96 naših, a 60 neprijateljskih dokumenata. Peta knjiga ima 132 naša, a 62 neprijateljska dokumenta iz juna i jula 1942. Šesta knjiga ima 68 naših i 30 okupatorsko-kvislinških dokumenata iz augusta 1942, a Sedma knjiga 88 naših i 28 neprijateljskih iz septembra 1942.

Sva dokumenta su pretežno vojnog karaktera, ali ona ne sadrže samo podatke iz vojne problematike, već gotovo iz svih drugih oblasti, iz politike, ekonomike, kulture, prava itd. To je razumljivo, ako se imaju na umu specifičnosti NOB-e, a na-

ročito činjenica, da su vojne jedinice ustvari bile naoružan narod i da su one, u zajednici s NOO-ima, vršile vlast na oslobođenoj teritoriji.

Originalnost dokumenata je potpuno očuvana, čak i u pogledu jezika. Jedine ispravke izvršene su na mjestima, gdje se radilo o očiglednoj jezičnoj pogreški nastaloj prilikom pisanja dokumenata. Stoga Zbornici mogu poslužiti kao pouzdan izvor.

Jedno od interesantnih pitanja, koje se gotovo u svakom dokumentu vidi, jest proces nastajanja, formiranja i izgradnje oružanih snaga NOB-e u datim uvjetima okupacije.

U vezi s ovim problemom očigledne su g. 1941 i 1942 dvije faze. Prva — formiranje i organizacioni razvitak partizanskih odreda. Ovaj razvitak nije bio svugdje isti, već se po pojedinim krajevima odlikovao interesantnim specifičnostima, ma da su osnovne zakonitosti tog procesa bile identične ne samo u svim krajevima Hrvatske, već i u cijeloj Jugoslaviji, u čemu se jasno manifestiralo usmjeravanje i rukovođenje iz jednog centra i postojanje jedne jedinstvene organizacije, koja rukovodi ustankom. U nekim krajevima, npr. u Lici, javljaju se najprije mali, gerilski odredi, koji se uglavnom drže teritorija svog sela i bliže okoline i štite ga od ustaša. U Dalmaciji, međutim, imamo sasvim drugačiju pojavu. Borci za partizanske odrede prikupljaju se ilegalno u okupiranim gradovima, a zatim čine pokušaj da se preko dalmatinskog krša prebace u ustaničke krajeve Like i Bosne. U Gorskom Kotaru formiraju se u početku logori u šumi. Slavonija, Hrvatsko Zagorje, Moslavina, Kalnik, Žumberak, Kordun i Banija imaju opet svoje specifičnosti. Ali ipak, cijeli se proces odvija u pravcu stvaranja partizanskih odreda istovjetnih na čitavom teritoriju Hrvatske.

U fazi organizacionog i političkog učvršćivanja partizanskih odreda naročito je značajna mjestimična pojava oportunitizma u odnosu na borbu protiv talijanskog okupatora, koja će se docnije iskristalizirati u četničku izdaju.

Jačanjem partizanskih odreda, u njima se formiraju bataljoni, a više odreda sačinjavaju grupu NOP odreda. Tako 1941 imamo već Grupu NOP odreda za Liku.

Druga faza u procesu nastanka i formiranja oružanih snaga NOB jest prerastanje partizanskih odreda u regularne vojne jedinice, organizirane na savremenim principima, što dovodi do stvaranja

Narodnooslobodilačke vojske. To prerastanje pripremalo se stvaranjem udarnih i pokretnih jedinica u okviru pojedinih odreda, koje su bile kvalitetnije i djelovale u široj zoni, izvan svoga lokalnog teritorija. Sličan kvalitet imale su i omladinske jedinice. Zatim dolazi do formiranja nekoliko proleterskih četa, a 7. V. 1942 formira se Prvi proleterski bataljon Hrvatske, koji se stavlja pod direktnu komandu Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske, dok se sve ostale jedinice, tj. partizanski odredi, nalaze pod neposrednom komandom štabova operativnih zona. Formiranje Prvoga proleterskog bataljona bila je jasna manifestacija stvaranja višeg oblika vojne organizacije. Uskoro zatim, mjeseca juna, formirana je Prva brigada, a do kraja 1942 formirano je još 17 brigada, 4 divizije i Prvi hrvatski korpus. Tada partizanski odredi postaju sporedan oblik vojne organizacije, ali još uvijek vrlo značajan za mobilizaciju, za stjecanje prvih iskustava u borbi, za djelovanje na terenima, gdje je to još bilo nemoguće regularnim jedinicama itd.

Ovo su samo neki osnovni momenti ovog originalnog procesa u nastajanju vojske, prvog u historiji, koji, stoga, predstavljaju vrlo interesantno pitanje za naučnu obradbu.

Ma da su rijetki, podaci o porastu u brojnoj snazi i naoružanju, kao i o prijeluku oružja, o nacionalnom i socijalnom sastavu te o političkoj pripadnosti boraca daju dragocjene elemente za upoznavanje narodnog karaktera partizanskih odreda, kao i jedinica Narodnooslobodilačke vojske.

*Franjo Biljan*

**ŽENE HRVATSKE U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI.** Izdanje glavnog odbora Saveza ženskih društava Hrvatske. Zagreb 1955.

Prije nepune četiri godine započelo je skupljanje materijala za ovu ediciju, uz sudjelovanje nekoliko stotina članica AFŽ-a. Redakcija, na čelu s odgovornom urednicom Marijom Šoljan, izabrala je iz golemog broja dokumenata 327 za I. sv., u kojem je prikazana uloga naših žena u pozadini borbe. Uz svaki se dokument nalaze bilješke, koje daju поблиža tumačenja o pojedinim ličnostima i događajima, a brojne fotografije aktivistkinja, ženskih akcija, policijskih dokumenata, ženske štampe i pisama uvećavaju vrijednost zbirke. Materijal je središnje kronološki, a dokumenti su tako izabrani, da se prema

njima može u glavnim crtama ocijeniti razvoj i snaga ženskog pokreta u pojedinim vremenskim razdobljima i pokrajinama.

Zbirka počinje s referatom V. Tomšić na V. konferenciji KPJ u studenom 1940, iz kojega se vidi, da nije bilo moguće organizirati masovni ženski pokret, koji bi u svojoj borbi protiv klasnog društva obuhvatio i borbu za ravnopravnost žene. Tek iz NOB-e izrastao je takav pokret, a dokumenti ove zbirke pričaju nam o njegovu razvoju. Saznajemo o velikim poteškoćama rada među ženama 1941, kad je sve ovisilo o pojedinim drugaricama, odlaskom ili smrću kojih bi često prestao svaki rad. Vidimo, kako žene sve teže podnose okupaciju, kako postepeno shvaćaju, da se borba ne vodi samo za slobodu zemlje, već i za novo društvo, koje će im pomoći da izađu iz stoljetnog mraka i postanu ravnopravne u društvu i porodici. Vidimo, kako raste broj žena, koje sudjeluju u borbi, a isto raste i njihova svijest o vlastitoj vrijednosti. Povećava se broj organizacija AFŽ. Po odlasku ili smrti rukovodećih drugarica pojavljuju se nove sile, koje nastavljaju njihov rad. Snaga ženskog pokreta sve se više osjeća u općoj borbi. Borci dobivaju pozadinu, na koju se mogu osloniti: žene im donose hranu, brinu se za njihovu odjeću, prenose ranjenike, organiziraju sakupljanje ljetine, onemogućavaju prodaju živežnih namirnica okupatoru, vrše kurirske dužnosti pa i samostalne akcije protiv neprijatelja.

Uz ilustraciju razvoja i problema masovnoga ženskog pokreta, ova zbirka ima još jednu, ne manje važnu stranu. Ona naime prikazuje djelatnost, požrtvovnost, a često i mučeničku smrt mnogih drugarica, kojima se mi žene danas ponosimo.

Prošlo je već 10 godina od Oslobođenja, ali se ipak još uvijek pojavljuju svijesne ili nesvijesne tendencije, koje nastoje okrnjiti ravnopravnost žene izvojevane u NOB-i. Ova je knjiga vrijedan prinos u borbi protiv takvih tendencija, jer pokazuje djelatnost žena u najtežim časovima naših naroda. Zbirku treba najtoplije preporučiti i kao odgojno sredstvo za našu omladinu, jer ona može djelovati na samosvijest i ponos djevojčica i na njihovu želju da se koriste tekovinama, koje im je izvojevala starija generacija žena i da ih još učvrste, a dječake može potaknuti na to, da poštuju ženu i da se oslobode predrasuda o manjoj vrijednosti žena, koje velik broj njihovih očeva još uvijek, i pored svega, goji.

*M. G.*

S. V. VUKOSAVLJEVIĆ, ISTORIJA SELJAČKOG DRUŠTVA. I. Organizovanje seljačke zemljišne svojine. Posebna izdanja SAN 219, 1953, str. 336.

Može se odmah u početku primijetiti, da je glavni naslov »Istorija seljačkog društva« suviše općenit. Autor je naime počeo svoje izlaganje sa XVII. st. — ponekad samo spušta se i dublje u prošlost — a prostorno je uglavnom obuhvatio samo one naše zemlje, koje su bile pod turskom vlašću. Predmet, o kojem raspravlja, razdijelio je na poglavlja: »Seoba i naseļavanja«, »Organizovanje baštinskih dionica«, »Istorija kolektivne zemljišne svojine«, »Stvaranje seoskog atara« i »Agrarni odnosi«. Tako nam je tu opsežnu i složenu materiju učinio pristupačnom i preglednom, a historijski proces, koji prikazuje, nije pritom nimalo povrijedio.

Prije svega valja istaći, da pisac traži i objašnjava postanak i razvoj seljačkoga zemljišnog vlasništva prvenstveno u privredi (stočarstvu ili ratarstvu), ne zanemarujući dakako ni druge faktore, koji su na postanak vlasništva mogli utjecati. On je iznio, obradio i ocijenio niz raznovrsnih i dosad nepoznatih podataka iz seljačkog života i nije se ograničio samo na pravnu stranu pitanja. To daje izuzetnu vrijednost njegovoj knjizi, jer on pristupa problematici u njoj s različitih aspekata.

Polazna mu je točka, da sadašnje seljačko zemljišno vlasništvo nije starije od tri stoljeća, jer ni sama naselja nisu mnogo stara. Ona su nastala tek migracijom stanovništva u XVII.—XIX. stoljeću. I stoga prelazi na prikaz glavnih seoba našeg življa, koje padaju, osim za vrijeme turskog osvajanja, u spomenuta stoljeća, dakle u doba opadanja turske moći i naglog smanjivanja njezina teritorija.

Autor razmatra pomicanje seljačkih masa u sklopu velikih historijskih događaja, koji su se zbili u Turskoj i izvan nje, ali glavne uzroke stalnim seobama traži u ekonomskoj nesigurnosti, fiskalnom opterećenju, nerodnim godinama, političkim poremećajima, bunama, promjeni vjere, pogoršanju agrarnih odnosa počifčijavanjem (pokmečivanjem) i t. d. (str. 16—20). Da su seljačke mase bile u neprestanom kretanju, tome treba također tražiti razlog u činjenici, što kmet (čifčija) nije bio vezan za zemlju. Seljenje je trajalo kroz godine; selilo se pojedinačno i masovno, organizirano i spontano. Može se reći, da su sve pokrajine bile iseljeničke i useljeničke. Svaka je vlast rado

primala useljenike, jer je bilo dosta nezauzete i puste zemlje. Turska je doduše pokušavala urediti odnosno spriječiti prelaženje seljaka preko svojih granica, ali je zato tolerirala njihovo kretanje na svom teritoriju, jer se time nije remetila ravnoteža između raje i onih koji upravljaju.

Pored seljačkog stanovništva selilo se i srpsko građanstvo, jer su trgovački i drugi unosni poslovi prelazili postepeno u ruke turskoga povlaštenog elementa. Pritisak je na taj sloj stanovništva bio naročito jak, kad se Carevina počela raspadati. Iseļjenje toga sloja srpskog življa urodilo je teškim i nepopravljivim posljedicama za srpski nacionalni razvitak. Seljačke su se mase u svom otporu protiv ugnjetača slabosnalazile i još se slabije mogle orijentirati u zamršenoj evropskoj politici.

Migracije seljaštva omogućile su napokon postanak i održavanje Vojnih kraji: austrijske, turske i mletačke.

Valja spomenuti, da je Turska od XVII. st. sistematski provodila i kolonizaciju svoga turskog stanovništva, da bi tako paralizirala otpor naših naroda i razbila njegovu homogenost, a time im pogoršala ionako težak ekonomski i politički položaj.

Nakon prikaza seoba seljačkog stanovništva autor pristupa istraživanju i objašnjavanju porijekla i evolucije seljačkoga zemljišnog vlasništva. On ponajprije utvrđuje njegove nosioce — bratstva, plemena, knežije, sela, općine i t. d. kao nosioce kolektivnog, a pojedina domaćinstva i pojedince kao nosioce privatnoga zemljišnog vlasništva.

Opširno je izložio faze i varijante, kroz koje je zemljišno vlasništvo prošlo i kako se ono manifestiralo u različnim ekonomskim i pravnim oblicima. Kolektivno i privatno vlasništvo nastalo je istodobno i razvijalo se uporedo, a njegov proces, ističe autor, nije ni danas završen. U oblikovanju jednog i drugog uvijek su ekonomski elementi prethodili pravnima. Svagdje je bilo potrebno stvoriti (kultivirati) privrednu površinu, a zatim na njoj utvrditi i pravno vlasništvo. Jačina i širina prava na nekoj dionici ovisila je o uloženom radu, jer ukoliko se više ulagalo rada u nju, i pravo je na njoj bilo šire i sigurnije. »Ono što ko uradi, iskoristi on; ono što sama zemlja daje, iskorišćavaju svi svuda, koliko kome treba« (str. 191). Neprekidnim pak radom vlasništvo se utvrđuje i postepeno stječe, a iz njega proizlaze sva ostala prava (ovlasti) za vlasnika. To se može



autor povadio iz njih i skorup i vrhnje. Možda bi se ovi pabirci mogli još popuniti sitnijim detaljima iz literature pa i od starih Istrana — ako je još koji na životu s uspomena iz vremena, kad je istarski sabor počeo raditi — ali to nije važno isticati.

Nažalost, autor je na putu sustao. Valjda ga je smrt (1952) spriječila, da prikaže sav rad sabora i naših poslanika sve do kraja, pa je postumno publiciran samo za prvih 17 godina, obuhvativši samo prve četiri izborne periode. Velika mu hvala i za to, a pitanje je, hoće li se naći čovjek jednakih sposobnosti, da s istim uspjehom iznese i kasniji rad sabora u daljnjim izbornim periodama (od 1878 do 1910), kad je slavenska manjina dolazila sve jače do izražaja, tako da je već bila na vidiku njezina premoć u saboru na početku I. Svjetskog rata. Taj je nastavak za posljednje 32 godine prijeko potreban i po dobrom Barbalićevu kažiputu može se lakše izvesti, jer je u to novije doba rad naših poslanika bio aktivniji i sve uspješniji, a kratki podaci saborskih zapisnika mogli bi se bolje dopunjavati vijestima iz suvremenih i obilatijih pomagala također s naše strane (naročito iz »Naše sloge«, koja je počela izlaziti 1870, prateći rad sabora dosta pažljivo).

No srećom je Barbalić ipak prešao i dalje preko 1877, i to u drugom dijelu svoje opsežne radnje pod naslovom »Pregled djelovanja istarskog sabora«, obradivši u njemu saborsku suradnju naših poslanika sve do kraja 1896 na temelju službene publikacije *Indice delle materie contenute nei resoconti stenografici della Dieta provinciale dell' Istria 1861—1895 (I—VII periodo elettorale)*, compilato da A. Zelco, cancellista della Giunta provinciale, Parenzo 1897. I tu je Barbalić ponovo pokazao svoju neumornost i savjesnost, iznoseći detaljnu građu u pregledima, koji sami po sebi bude interes za proučavanje pojedinih pitanja u našoj narodnoj borbi. Kad bi netko nastavio Zelcov *Indice* izradom indeksa za preostalih 14 godina, lakše bi se završio Barbalićev trud po sjedničkim zapisnicima od 1877 dalje i po *Indeksu in spe* za vrijeme od 1896 dalje, tako da nam bude pri ruci potpuna slika istarskog sabora u toku svega njegova opstanka.

Istra zaslužuje dopunu ovoga rada, koji se može ostvariti potporom Jugoslavenske akademije.

Nikola Žic

V. NOVAK, IVAN KUKULJEVIĆ I IVAN TKALČIĆ NA NAUČNIM ISTRAŽIVANJIMA U ZADRU. Pos. ot. iz »Zadarske revije« III (1954), br. 4, i IV (1955) br. 1.

U tom »prilogu hrvatskoj istoriografiji u drugoj polovini XIX stolec« — kako je istaknuto u podnaslovu — pisac osvježava u pogl. I. uspomenu na oba znanstvena putovanja I. Kukuljevića u Dalmaciju prije stotinu godina (1854 i 1856), o kojima je Kukuljević pisao u svojim dvjema »Izvjestjima«, a 1873, za širu javnost, u »Putnim uspomena iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije«. S pravom konstatira pisac, da je prvo od tih putovanja »u stvari početak jednog prekretanja datuma u hrvatskoj istoriografiji« (str. 10—11).

U pogl. II. prikazuje pisac boravak I. K. Tkalčića u Zadru 1873, koji je ondje trebao da ponovo pretraži sve arhive i prepiše u izvoru građu, namijenjenu Kukuljevićevu Diplomatičkom zborniku. Za razliku od prethodnog poglavlja, u kojem se poslužio isključivo štampanom literaturom, pisac objelodanjuje ovdje prvi put dva Tkalčićeva pisma Kukuljeviću iz Zadra, koja se nalaze u njegovoj »zbirci hrvatskih istoričara i političara« (21). Od tih je pisma drugo (od 30. IV. 1873) naročito zanimljivo, ne samo zbog različitih podataka, neposredno povezanih s Tkalčićevom zadaćom, nego i nekih izjava, važnih za ocjenu njegove ličnosti. Taj je svećenik morao u Zadru prikrivati i svoja shvaćanja, jer »popovi bi me anathemizirali, ovdje bo strašan je ultramontanizam« (25); ni razgovori s nadbiskupom, koji mu je inače u svemu izlazio ususret, nisu mu priređivali neko zadovoljstvo, jer »ne rači mi se s velikom gospodom črešnje jesti« (24). S obzirom na to opravdano kaže pisac, da su »ova pisma samo jedan dokument više za jednu izvanredno svetlu fizionomiju onih naših tada već retkih naprednih sveštenika, koji su u drugoj polovini XIX st. još i u Hrvatskoj i Dalmaciji zračili sa posljednjim pozdravima nekadašnjeg jozefinističkog racionalizma...« (22).

J. Šidak

BOGOSLAV ŠULEK, IZABRANI ČLANCI. Priredili dr. R. Maixner i dr. I. Eših. Noviji pisci hrvatski 8, JAZU, 1952.

Za studij razvoja hrvatske buržoazije u XIX st., od ilirizma pa sve do vladavine bana Mažuranića, publicističko djelovanje B. Šuleka predstavlja važan izvor. Šulekovi članci daju uvid u shvaćanja jednog dijela našega građanstva o osnovnim poli-

tičkim pitanjima u Hrvatskoj. Izdavači zbirke izabrali su Šulekove najkarakterističnije članke, koji dobro ilustriraju, kako su se važni politički problemi odražavali u svijesti jednoga građanskog publicista i učenjaka. S pravom je posvećena najveća pažnja člancima iz 1848/9. Vrijednost zbirke povećava bibliografija Šulekovih radova (ušli su dakako samo značajniji od njegovih mnogobrojnih članaka i sve rasprave) i predgovor dr. R. Maixnera.

M. G.

**DUBROVAČKO POMORSTVO.** Zbornik u spomen sto godina nautičke škole u Dubrovniku MDCCCLII—MCMLII. Dubrovnik 1952, str. 487.

U povodu stote obljetnice nautičke škole u Dubrovniku izišao je Zbornik pod naslovom »Dubrovačko pomorstvo«. On je popularnog karaktera, a cilj mu je prikazati u glavnim crtama razvoj dubrovačkoga pomorskog školstva, pomorstva i ostalih političkih i kulturnih faktora, koji su u vezi s pomorstvom.

Na prvih sto strana iznesen je historijat dubrovačke »nautike«, popis nastavnih programa, učenika, nastavnika i direktora kroz proteklo razdoblje. K tom odsjeku pripadaju prilozi J. Luetića, »Nešto o pomorskoj školi kap. Pava Saltarića u Dubrovniku« (101—109), koja je radila usporedo s državnom i imala katkad više učenika od državne, i R. Rotera »Ivo Račić — pomorac i dobrotvor« (109—116), biografija toga »najvećeg dubrovačkog pomorca novijeg vremena«, koji je čitav svoj imetak ostavio, da se iz te glavnice sagradi viša pomorska škola i stipendiraju učenici.

Raspravom V. Foretića, »Nekoliko pogleda na pomorsku trgovinu Dubrovnika u Srednjem vijeku« (117—164), počinje povijesni dio Zbornika. Autor daje iscrpan pregled dubrovačkih trgovačkih ugovora, zakona i odnosa s bližim i daljim susjedima do kraja XV. st., unoseći u nj mnoge svoje samostalne sudove. Služi se pritom arhivskom i objavljenom građom, osobito Radonićem — za prilike u XV. st., i Ljubićem — za odnose s Mlecima. Ta građa nije bila dosada dovoljno iskorištena niti analizirana za davanje općenitijih sinteza u okviru mediteranskih i balkanskih problema.

Rasprava J. Tadića, »O pomorstvu Dubrovnika u XVI i XVII veku« (165—188), nadovezuje se vremenski na Foretićevu. U njoj je autor iznorno uglavnom re-

zultate svoje studije objelodanjene u Ist. časopisu 1949, ali ju je nadopunio naknadnim ispitivanjem za XVII. stoljeće. Indirektan razlog opadanju dubrovačke mornarice vidi u tome, što »atlantske države Evrope i njihovi brodovi i trgovci javljaju se od kraja XVI veka u sve većem broju na Sredozemnom moru« (186).

U prilogu J. Luetića, »Nekoliko vijesti o dubrovačkim brodovima zadnjih decenija XVII. stoljeća« (189—204), najvažniji je popis broдова od 1667—1695.

U pomorsku problematiku XVIII. st. zadire donekle — jer posebna rasprava o tome nije ovdje objelodanjena — I. Ruško, »Stanje dubrovačke trgovačke mornarice pred samu propast dubrovačke republike početkom XIX. stoljeća« (205—221). Po njegovu mišljenju (a toga se u spomenutom prilogu dotakao i Luetić), »nije vjerojatno, da se dubrovačka trgovačka mornarica nakon katastrofalnog potresa od god. 1667, za stanovito razdoblje sastojala jedino i samo od pedesetak manjih brodova (trabakula), koji nijesu izlazili izvan Jadrana« (207). Time pobija suprotno mišljenje Appendinija, Gelčića i Engela, koje se već bilo u nauci ustalilo. Godinu 1740 uzima kao prekretnicu, od koje se mornarica neprestano povećava sve do propasti Republike.

V. Ivančević, »Dubrovački jedrenjaci u XIX. stoljeću« (223—236), točno konstatira, da »oko sedamdesetih godina 19. stoljeća brodovi na jedra doživljaju kod nas procvat, koji možemo nazvati, »zlatno doba jedrenjaka« (223). Prikazuje jedrenjake pomorskih društava Dubrovačkog i Pelješkog, koji su krstarili gotovo po svima svjetskim linijama. Nije sasvim točna njegova tvrdnja, »da naši jedrenjaci još uvijek čekaju na pisce, koji će otrgnuti zaboravi mukotrpan život naših pomoraca na njima i romantičnost njihovih bijelih jedara« (232), jer ih je u književnost uveo J. Carić u svojim »Slikama iz pomorskog života«.

»Sto godina peljeških jedrenjaka« (237—250) od S. Vekarića posebni je osvrt na brojne i glasovite pelješke jedrenjake od 1808—1906, kad je nestao iz popisa i posljednji pelješki bark »Annie Elmer«. N. Zv. Bjelovučić (sada već pokojni) opisuje »Pomorsku tradiciju obitelji Bjelovučić«. F. Dabrović (također sada pokojni), »Tragom jubileja dubrovačkog pomorstva«, zadržava se na pojavi parnog stroja u svjetskom pomorstvu, osvrćući se na parobrodarska društva kod nas, osobito u Dubrovniku (Dubrovačka parobrodarska



plovidba, Naprijed, Unione i dr.). M. Domijan »Naši pomorci i brodovi u drugom svjetskom ratu« (263—284), donosi, uz ostalo, informativnu tabelu naše trgovačke mornarice 1939—45 s oznakom gubitka brodova u ratu.

Slijede rasprave iz drugih grana pomorstva.

V. Bazala, »Pomorski lazareti u starom Dubrovniku«, opisuje lazarete, koji su se gradili na otocima Mrkanu, Bobari i Supetru, poslije na Dančama, pa na Lokrumu i Pločama. Za lazaret na Pločama konstatira, da je on »jedini primjerak velebnih prvobitnih karantenskih ustanova europskog mediterana, preostao i uzdržan usprkos zubu vremena i ljudskim rušilačkim sposobnostima.« (306)

U povijest medicine ide i prilog M. Murvara, »Lažni izvještaji liječnika Klivelarija izazivaju obustavu dubrovačkog pomorsko-trgovačkog saobraćaja 1676. god.«, u kojem opisuju jednu epizodu mletačkih nastojanja, da se ograniči dubrovačka pomorska trgovina širenjem glasina o zarazi kuge u Dubrovniku.

Poleografsku problematiku Dubrovnika razmatra I. Rubić u prilogu »Utjecaj pomorskih i kopnenih faktora na razvoj grada Dubrovnika« (309—322). Iako u njemu nema novih podataka, prilog je ipak ilustrativan, jer je autor poznate činjenice obradio novom geografskom metodom. Karte poleografske mikroregije Dubrovnika s gravitacionim zonama i ona karta, na kojoj su prikazani kopneni i pomorski putovi dubrovačkih tržišta, vrlo su uspjele i točne. Autor zaključuje, da »komponenta pomorstva više diže Dubrovnik, nego ona kontinentalna« (322).

Prilog B. Stullija, »Iz historije pomorskog sudstva u starom Dubrovniku«, ustvari je samo »pregled važnijih momenata u organizaciji pomorskog sudstva u Dubrovniku do kraja 16. stoljeća«. Autor se ne slaže s mišljenjem iznijetim u novijoj pomorskoj literaturi, da u Dubrovniku nije bilo sporova između patrona i posade broda, jer građanske sudske presude dokazuju, da su sporovi postojali.

U pravnu literaturu ide i prilog V. Brajkovića, »Dubrovački edikt za plovidbu 1794«, o kojem kaže, da »uza sve neminovne podudarnosti u okviru jednog kozmopolitiskog ekonomskog zbivanja odiše punom originalnošću i umješnošću svojih slavni tvorca« (403). Pitanje je samo, da li je to najstariji edikt, jer se po svemu čini, da u Pomorskom muzeju u Dubrovniku postoji još jedan stariji.

VI. Koščak raspravlja o odnosima »Dubrovačke republike prema Rijeci Senjskoj do osnutka konzulata« (351—366). U dobar međunarodni okvir od početka XVI. do kraja XVII. st. uklopio je odnos Dubrovnika prema Rijeci. Po njegovu mišljenju, trgovačka preorijentacija Dubrovnika, nesamo prema Rijeci nego i prema Srednjoj Evropi (podrazumijeva teritorij »srednje-evropskog habsburškog vladanja«), rezultat je pregrupačije ekonomskih i političkih snaga na tom dijelu Jadrana. Budući da za razdoblje od osnutka konzulata na Rijeci od 1690 do 1805 postoji neobjelodanjena rasprava A. Pokovića, Koščakov prilog se odnosi na prethodno razdoblje. Šteta je samo, što se autor poslužio svega s dvije arhivske serije: Acta sanctae Mariae Maioris i Lettere e commissioni di Ponente, a nije obratio pažnju na druge, iz kojih je mogao crpsti obilnije podatke o trgovačkim odnosima. Zbog toga ima u pojedinostima nedostataka — kao što je to već uočeno u jednoj kritici.

R. Samardžić, »Borba Dubrovnika protiv mletačkih pokušaja da unište njegovu nezavisnost u XVII veku« (367—388), vodi nas svojim sugestivnim stilom i odličnim poznavanjem prilika iz borbe u borbu između Dubrovnika i Venecije kroz XVII. stoljeće, od Lastovske pobune, preko mletačko-španjolskog sukoba, te borbe za monopol soli i Kandijskog rata do Karlovačkog mira. U svima tim peripetijama dubrovačka je diplomacija uspjela pronaći način i put da sačuva nezavisnost Republike. Mnoge poteze dubrovačke vlade za vrijeme Kandijskog rata autor je objasnio također podacima iz dubrovačkog arhiva.

Iz područja pomorske književnosti i filologije ima nekoliko priloga. Tako J. Ravlič, »Dubrovačka mornarica u dubrovačkoj lirici XVI. vijeka« (435—450), točno konstatira, da »dubrovačka mornarica... prema svojoj zaslugi... nije našla odraza u dubrovačkoj lirici. Dali su joj priznanja pučani, koji su je svojim naporima i stvorili.« To zaključuje na temelju analize pjesama: »Galiun« od Mavra Vetranića i »Mrnarice« od Antuna Sasina. Slijede zatim prilozima: M. Bošnjak, »Dubrovačko pomorstvo u literaturi«; M. Deanović, »Naš prvi pomorac pisac Dubrovčanin Nikola Sagroević (Sagri)«; P. Skok, »Iz dubrovačke pomorske terminologije«.

Suvremena pitanja i pojave obrađuju slijedeći prilozima: T. Poković »Privredni značaj Dubrovnika i njegove luke«; R. Jelić, »Gruška luka«; R. Roter, »Najsta-



riji pomorski kapetan Vicko Laus»; I. Gluhonja, »Dubrovački pomorac jedan od osnivača moderne argentinske trgovačke mornarice« (o Nikolji Mihanoviću, rođenom u Dubrovačkom Primorju).

Iako zbornik »Dubrovačko pomorstvo« ima prigodni karakter, ipak objavljeni prilozi velikim dijelom prinose koliko cjelovitijem toliko i daljnjem upoznavanju prošlosti dubrovačkog pomorstva, jer su većinom rađeni na osnovu dosada nepoznatih podataka i statistika.

J. Lučić

JOSIP LUETIĆ, POMORAC I DIPLOMAT IVAN KAZNAČIĆ. Građa za pomorsku povijest Dubrovnika I, Dubrovnik 1954, str. 61.

Pomorski muzej JAZU u Dubrovniku počeo je izdavati »Građu za pomorsku povijest Dubrovnika« pod uredništvom akademika dr. Grge Novaka. Kao prva knjiga u toj ediciji objavljeno je djelo kap. Joze Luetića: »Pomorac i diplomat Ivan Kaznačić«.

Autor se nije samo zadržao na davanju biografskih podataka o toj »najistaknutijoj ličnosti među dubrovačkim pomorcima njegovim suvremenicima« (30), nego se osvrnuo i na dubrovačko pomorstvo uopće u drugoj polovici XVIII. i na početku XIX. stoljeća. To je vrijeme, kada dubrovačka mornarica postizava svoj posljednji značajan uspon prije propasti Republike. Do tih rezultata došao je autor na temelju istraživanja dosada gotovo nepoznatih i stoga neupotrebljenih arhivskih serija: »Ruoli de Bastimenti«, »Congedi — navigazione«, »Arboracci de Bastimenti« i »Asemblee — Consolato di mare«.

O pomorcu Ivanu Antunu Kaznačiću vrijedno je spomenuti, da je porijeklom iz Slanoga. U svojoj dvadesetoj godini postaje zapovjednik različitih dubrovačkih brodova, na kojima zapovijeda do 1797. Tada se povlači s broda i Republika ga 1803 imenuje dubrovačkim konzulom u Genovi. Njegovi konzularni izvještaji, koje je iz Genove slao dubrovačkoj vladi, opisuju prilike u Ligurskoj republici, kao i na čitavom Mediteranu. Poslije propasti republike, Kaznačić, kao izraziti pristaša francuskih ideja, postao je vicekomesar francuske mornarice u Jadranskom moru. Dne 14. rujna 1811 vraća se u Dubrovnik i bude imenovan za prvog suca, na kojem je položaju ostao do 1814. Tada se povlači u privatni život i bavi književnošću. Svojedobno, kao aktivni pomorski kapetan,

zanimao se kartografijom, pa je izradio jednu od najboljih hidrografskih karata Grčkog arhipelaga (ta je karta publicirana u Milanu 1898). Umro je 20. ožujka 1850 u Dubrovniku.

J. L.

B. ĐURĐEV, TURSKA VLAST U CRNOJ GORI U XVI I XVII VEKU. Prilog jednom nerešenom pitanju iz naše istorije. Sarajevo 1953.

Ova je knjiga doktorska disertacija Branislava Đurđeva, odbranjena 10. V. 1952 u Srpskoj akademiji nauka, ali ona nije izašla u izdanjima Akademije, nego kao publikacija »Svjetlosti« u Sarajevu, što nije uobičajeno. Desilo se tako po ličnoj odluci autora, prema kome se, kako on sam u uvodu ističe, nije prilikom odbrane također postupalo na uobičajeni način.

Pisac je u toj raspravi obuhvatio jedno pitanje oko koga su srpski istorici već dugo vodili borbu. Pretstavnici romantičke škole zastupali su stanovište da je Crna Gora u 16. i 17. v. bila nezavisna zemlja. Prvi naš istorik koji je to doveo u sumnju bio je Il. Ruvarac koji je, na osnovu dosta oskudnog materijala, pokušao da dokaže kako je u to vrijeme Crna Gora pod turskom vlašću. Oko toga se vodila oštra, ponekad nedostojna polemika i s podvalama političke prirode. Ruvarčev stav je podupro J. Tomić iznoseći mnogo novog materijala i tumačeći stari na novi način. I on je dokazivao što i Ruvarac, samo je i njegov materijal ostavljao neke momente nerazjašnjene. Doista, iz njegovog izlaganja je proizlazilo da je Crna Gora u 16. i 17. v. bila pod Turcima, ali i to da je imala neki nezavisni položaj. Oslanjajući se na to, neki su autori produžili da sve do danas zastupaju staro stanovište o potpunoj nezavisnosti Crne Gore.

Durdev je stavio sebi u zadatak da ovo pitanje riješi i to na osnovu dosad nepoznatog turskog materijala iz carigradskog arhiva. Smatrao je, sasvim pravilno, da je upravo taj materijal najvjerodostojniji. Pronašao je turske poreske deftere koji osvijetljaju položaj Crne Gore krajem 15. v., u 16. i nekim periodima 17. vijeka. Poslužio se, radi poredenja, i nekim ranije objavljenim, dokumentima iz drugih turskih provincija (Požeški sandžak i sl.). Za kraj 16. v. nije raspolagao s mnogo izvora, a upravo tada su se odigrale najvažnije promjene u položaju Crne Gore. Stoga su,

kako sâm ističe, neki njegovi zaključci hipotetični pa, nužno, ostaju izvjesne praznine i još neka neriješena pitanja.

Najprije je Đ. izložio dva suprotna stajališta o tom pitanju i podvrgao ih kritici. Utvrdio je da se mišljenja o tome da je Crna Gora uvijek bila nezavisna i da je vlast poslije Đurđa Crnojevića prešla na cetinjske vladike, osniva na Istoriji Crne Gore koju je napisao vladika Petar I. Petrović, a poslije su to mišljenje primili ostali istorici: Milutinović, Medaković i drugi. Taj stav se nalazi i u tradiciji koja se zadržala kod Crnogoraca, iako u njoj postoje neke varijante; jednu od njih naziva Đ. vladičanskom, a drugu guvernerskom.

Mišljenje da je Crna Gora ipak bila pod turskom vlašću, javljalo se kod nekih stranih autora i prije Rucarca. Kritikujući Rucarčeva i Tomićeva izlaganja, Đ. iznosi da su oni cio problem gledali pristrasno i uproščeno te tako nisu pravilno shvatili sav materijal na koji su se oslanjali. Tako su ostajali na pola puta: na dokazivanju da Crna Gora nije bila nezavisna, a nisu ulazili dublje u problem ni ondje gdje ih je materijal na to i sam upućivao.

Đ. iznosi da je Crna Gora, poslije bjegstva Đurđa Crnojevića, turskog vazala, pripojena 1496 osmanskoj imperiji, ali je bila posebna oblast i nije bila zavedena u skadarski defter 1497, a 1499 je sasvim pripojena Skadarskom sandžaku. Međutim, njome je tada upravljao subaša ili »vojvoda Crne Gore« sa sjedištem u Žabljaku. U 16. v. se u Crnoj Gori susreće i titula kneza, pored 53 muselema, za koje Đ. naslućuje da su bili upravo knezovi. Naslućuje nadalje da su u to doba u Crnoj Gori, pored zavisne raje, morali postojati i vlasi — filuridžije.

Dolaskom Skender-bega Crnojevića 1514. Crna Gora je izdvojena u zaseban sandžak, a čitavo je stanovništvo proglašeno slobodnim seljacima-filuridžijama. Crna Gora je postala carski has. Tada su ukinuti i timari. Uz Skender-bega se spominju vojvode ili subaše; oni predstavljaju povlašteni sloj koji nije plaćao dažbina. U to doba se neki Crnogorci žale sultanu na Skenderbegove »zulume«, a neki bježe na mletačku teritoriju. Poslije Skender-bega, 1528, Crna Gora više nije zaseban sandžak nego je pripojena Skadarskom sandžaku i tako je ostala pod turskom vlašću do Morejskog rata. Bila je podijeljena na 6 nahija, koje su se dijelile u knežine, a imala je iste granice kao i država Đurđa Crnojevića.

I poslije pripajanja Skadarskom sandžaku, Crna Gora je ostala carski has sa filuridžijama koji filuriju plaćaju »po vlaškom običaju«, kako je to u defterima zapisano. Taj carski has drži sandžak-beg u zakupu i tretira se kao oblast sa posebnim zakonskim odredbama, nazivajući se »vilajetom« u kanun-nami, a »kadilukom« u defteru. God. 1570, kad je Crna Gora pripala Dukadinskom sandžaku, izvršen je popis; i tada Crnogorci plaćaju filuriju »po vlaškom običaju«. Popis kazuje da su manastiri i dalje sačuvali svoja imanja, a da su upisana i nova. Hasa zemlje nalaze se u posjedu pojedinaca, više pojedinaca ili sela. Znatno je više zemlje u muslimanskim rukama. Pojavljuje se jača islamizacija, turski feudalc i vojnici prodiru jače u Crnu Goru. Granični su krajevi pod udarcem čitlučenja (pokmećivanja), pa se narod, jednim dijelom, povlači u brdske krajeve.

Krajem 16. i u 17. v. izvori dokazuju da je postojala autonomija Crne Gore u okviru Otomanskog carstva. Dokumenti govore da je postojao »zbor« u kome su zasjedali cetinjski episkop, spahije, knezovi i glavari. Postojali su, dakle, domaći organi vlasti i domaće sudstvo koje je turska vlast priznavala. Pri graničnim sporovima s Mlecima, Turci su uzimali domaće ljude. Izuzetnu društvenu ulogu imao je vladika, ujedinjavajući plemena i sela, pa je imao i izuzetnu ulogu u crnogorskom zboru. On priznaje tursku vlast, ali je priznaju i glavari koji se nazivaju knezovima, a rjeđe vojvodama, i upravljaju teritorijalnim jedinicama »knežinama«. U 17. v. susreću se i »spahije« koji su imali izvjesna feudalna prava. O svemu tome imali su Crnogorci povlastice dobivene od sultana. Prema njima, plaćali su porez samo sultanu, imali su vojnu obavezu, ali nisu morali učestvovati u vojnom pohodu izvan zemlje, osim ako je došao vojskovođa poslan od Porte, a na teritoriju te oblasti mogli su dolaziti turski predstavnici samo po sultanovu naređenju. U jednom se dokumentu Crnogorci nazivaju i »krajlišnicima«.

Đ. upoređuje autonomiju Crne Gore, kao vlaško-krajiške oblasti turske carevine, sa sličnim autonomijama, na pr. u Maloj Vlaškoj u Slavoniji, u Zmijanju, Negotinskoj krajini, Starom Vlahu i t. d. Sve su to bile vlaško-stočarske oblasti s vojnim obavezama i naročitim povlasticama, slično kao što su i neki hrišćanski vojnički redovi (vojnuoci, martolozi, akindžije i t. d.) bili vlaško-stočarskog porijekla.

Izvori, prema Đ-u, jasno pokazuju da su se crnogorska, brdska i hercegovačka plemena razvila iz stočarsko-vlaških katuna i rodovske organizacije koja je imala i vojnički karakter. Gdje su se katuni razvijali u plemena, oni su u nemanjičkoj feudalnoj državi razbijali župe i unosili u njih svoje rodovske elemente. U samim katunima došlo je do raslojavanja. Za Crnojevića je od starijeh katuna obrazovano plemstvo, koje je bilo njihov glavni oslonac u borbi protiv srpske Despotovine.

Padom Crne Gore pod Tursku došlo je do jačanja plemenskih elemenata. Jedan dio plemstva je otišao s Đurđem Crnojevićem, a drugi je ostao i bio uporište nove, turske vlasti u plemenima. Najjači domaći feudalni elemenat bila je crkva, a zatim glavari s posebnim privilegijama, među kojima je bilo i pravih feudalaca. Ti su feudalni elementi igrali prvu ulogu u crnogorskom zboru koji je očuvao cjelokupnost i jedinstvo Crne Gore, čuvajući, pored toga, i tradicije feudalne države Nemanjića.

Položaj Crne Gore, u tom periodu, nije bio uvijek isti. Ma da su se Crnogorci smatrali sultanovim podanicima, oni su uvijek davali otpor kad su im privilegije bile ugrožene, branili su autonomiju, a ne nezavisnost. Za vrijeme Skender-bega, a i ranije, turska je vlast bila potpuna. To, što su Crnogorci oglašeni za slobodne filuridžije, nije bilo u Turskoj nešto osobito i neobično. Poslije 1570 razvija se i veća autonomija, što je u vezi sa slabljenjem turske centralne vlasti i potrebom odbrane granice prema mletačkim posjedima. Prvi ferman o povlasticama javlja se 1592. Sultan je davao veću autonomiju da ograniči osiljene turske krupne feudalce i učvrsti granicu. Imovinsko prodiranje islamskog elementa u Crnu Goru ugrožavalo je autonomiju, pa narod daje otpor i brani povlastice, ma da je među domaćim elementom bilo i izdajnika. Nasrtaji turskih feudalaca i njihova težnja da pokmete Crnogorce izazivaju u ovima golem otpor i želju da radije služe Veneciji, nego Turcima. Vladika Mardarije pregovara čak o uniji. U Morejskom ratu je Crna Gora ustala protiv Turaka i 1688 na svom zboru zvanično zbacila tursku vlast.

Izlaganja Đ-a u ovoj knjizi bacaju novo svjetlo na jedan važan period naše prošlosti. S obzirom na ranije radove istog autora, pa s obzirom na neke druge rezultate novijih naučnih istraživanja, moći će se na njihovu osnovu unijeti važne isprav-

ke u različita shvatanja. Rad Đ-a je obilno dokumentovan i vrlo kritički pisan pa je, uzevši u cjelini, dragocjen prilog našoj istoriskoj nauci.

Branko Sučević

DODATAK PRILOGU: DANAŠNJE STANJE PITANJA »CRKVE BOSANSKE« U HISTORIJSKOJ NAUCI (HZ VII, 1954).

1. U vezi s podatkom o gotičkom rukopisu, koji se — prema saopćenju K. Vojnovića (Starine JAZU 28, 1896, str. 3, bilj. 30) — čuva u knjižnici dominikanskog samostana u Dubrovniku s tobožnjom oznakom: »Ioannis dicti Hudel varia opera contra hereticos«, napominjem, da je opis toga rukopisa postao najzad pristupačan u prilogu Th. Kaepfeli-ja i A. Zaninovića, Traités anti-Vaudois dans le manuscrit 30 de la Bibliothèque des Dominicains de Dubrovnik (Raguse), objelodanjenom u Archivum Fratrum Praedicatorum XXIV, Rim 1954, str. 297—305. Na str. 304 pod brojem 14, navodi se spomenuti rukopis pod naslovom: Georgius, Disputatio inter Catholicum et Paterinum, i dodaje, da se on sačuvao u 32 rukopisa, a da je već 1717 bio objelodanjen u poznatoj zbirci E. Martène-a i U. Durand-a, Thesaurus novus anecdotarum V. Prema tome, ne radi se o nekom novom izvoru, koji bi mogao nešto pridonijeti rješenju pitanja »crkve bosanske«, niti se on odnosi upravo na tu crkvu.

2. O Kopitarovu bosanskom evanđelju objelodanio sam u časopisu Staroslavenskog instituta »Slovo« 4-5, Zagreb 1955, str. 47—63, raspravu: »Kopitarovo bosansko evanđelje u sklopu pitanja 'crkve bosanske'« (s devet snimaka). Premda taj rukopis nije ništa pridonio boljem upoznavanju obreda u »crkvi bosanskoj«, ipak se njegov tekst kao i crteži evanđelista pridružuju ostalim već otprilike proučenim rukopisima iz kruga »crkve bosanske« kao daljnji dokaz za metodičku neispravnost tvrdnja, koje A. Solovjev iznosi u raspravi »Vjersko učenje bosanske crkve«.

3. Prema saopćenju prof. H. I. Marro-u-a s pariškog sveučilišta, koji je proučavao ličnost i rad Ivana Stojkovića (Joannes de Ragusio), među njegovim rukopisima, koji se čuvaju u deset kodeksa Bibliothèque Nationale u Parizu, nema nekog traktata protiv bosanskih patarena. (Na toj obavijesti zahvaljujem I. Kurelcu, asistentu Hist. instituta JAZU u Zagrebu).

4. U diskusiji koja se u povodu spomenutog priloga-referata povela na kongresu jugoslavenskih historičara u Beogradu 1954, prof. Hamid Hadžibegić, naučni suradnik Orijent, instituta u Sarajevu, upozorio je na neke podatke u turskim izvorima XVI. st., koji govore o Poturima u Bosni, a nisu dosada uzimani u obzir pri rješavanju pitanja »crkve bosanske«.

Izražavajući mu i ovom prilikom duboku zahvalnost na susretljivosti, kojom mi je te podatke u svom prijevodu stavio na raspoložanje, donosim ovdje njihov tekst prema izdanju Ismaila Hakkija Uzunčaršilija, poznatoga turskog historičara, u njegovoj knjizi »Kapukulu Ocaklari« I, 1943, str. 103, 106 i 108.

*Carske zapovijesti  
o kupljenju janičarskog podmlatka u Bosni i Hercegovini*

*1. Zapovijest od 973=1565 god.*

»Zapovijest kadijama Bosne, Hercegovine i Klisa:

Većina mladića koji su iz vaših kadiluka dosada uzimani za adžemi oglane (janičarski podmladak) bila je obrezana. Ali i pored toga što su uzimani i obrezani, sada je izvijesteno, da vi sprečavate jajabaši (komandant pješadijske jedinice), koji je tamo stigao radi kupljenja adžemi oglana, da uzima obrezane mladiće. Zbog toga sam naredio ovo:

Kada dođe (ova zapovijest), pazi da obrezani mladići budu od tamošnjih starih mještana, a da ne budu od onih koji su kasnije došli samo da bi postali adžemi oglani, niti od onih koji su obrezani da bi bili uzeti u adžemi oglane. Kada se takvi mladići budu uzimali u adžemi oglane, nemoj da to sprečavaš nego treba da omogućiš da budu uzeti. Ali se čuvaj da ne bi pod tim izgovorom s prevarom i varkom bili upisivani obrezani mladići koji su došli s vana. Treba da omogućiš da se od obrezanih mladića od tamošnjih starih mještana uzmu oni koji odgovaraju, kao što je to i dosada uzimano «

*2. Zapovijest od 981=1573 god.*

»Zapovijest kadijama u sandžacima Bosanskom, Hercegovačkom i Kliškom:

Anadolski aga Ferhat-aga upućen je sada da iz vašeg kadiluka kupi adžemi oglane za janičarsku dužnost. U tom pogledu navedenom je izdat moj opširni carski berat. On je određen da ih kupi od hri-

šćanske djece. Ali pošto je uobičajeno da se u spomenuta tri sandžaka kupe od sve raje, to sam naredio da se — kao što je i prije bilo — kupe od sve raje, te zapovijedam ovo:

U smislu mog uzvišenog berata, koji se nalazi u njegovoj ruci, treba da omogućiš da se kupe adžemi oglani za koje je izdata naredba, bili oni od hrišćana ili od Potura. Pod izgovorom da oni nisu od hrišćana, nemoj da se suprotstavljáš navedenom i nemoj da se protiviš davanju podesnih s motivacijom da su oni obrezani.«

*3. Zapovijest od 986=1578 god.*

»Zapovijest kadijama u sandžacima Bosanskom, Hercegovačkom i Kliškom:

Za kupljenje adžemi oglana za janičarsku dužnost s područja vašeg kadiluka poslat je anadolski aga. Njemu je o tome izdata moja opširna carska zapovijest. Naredio sam da se oni kupe od hrišćanskih sinova. Zapovijedio sam ovo:

Kada dođe, treba u smislu berata, koji se nalazi u njegovoj ruci, da mu omogućite da kupi adžemi oglane, za koje je izdata zapovijest, bili oni od hrišćanske ili od muslimanske raje.\* Nemojte se suprotstavljati imenovanom s motivacijom, da oni nisu hrišćanski sinovi.«

*4. Zapovijest od 998=1589 god.*

»Zapovijest bosanskom beglerbegu:

Sada je izdat moj ponovljeni carski ferman za kupljenje adžemi oglana iz onih mjesta u mojim zaštićenim zemljama, iz kojih se je od davnina kupilo. Naredio sam ovo:

Kada dođe (treba da znaš da) i obrezani sinovi Potura koji su po starom načinu uzimani iz Bosanskog vilajeta, ali koji ne znaju turski, smatraju se kao adžemi oglani. Dobro se čuvajte da ne biste suprotno mojoj zapovijesti umiješali mladiće od drugih pod izgovorom, da su to sinovi Potura. Pripazite u ovoj stvari da ne biste uzimajući u zaštitu pustili onog koji je podesan za adžemi oglansku službu, a kupili nepodesne. I klonite se toga da ne biste uzimali mladiće koji su se turcizirali. Pri tom se čuvajte da ne biste od koga što uzeli.«

Jaroslav Šidak

\* U vezi s ovim, Uzunčaršili navodi u bilješci, da spomenuta muslimanska raja predstavlja potomke patarena, koji se u turskim izvorima nazivaju »Potur ogullari«. (Bilješka prof. Hadžibegića.)

JOVAN KOVAČEVIĆ, SREDNJOVEKOVNA NOŠNJA BOSANSKIH SLOVENA. Studija iz istorije srednjovekovne kulture Balkana. — Posebna izdanja SAN CCXV, Istor. inst. 4, Beograd 1953, str. 361.

Historija nošnje, t. j. odjeće i nakita, objekata zaštitnih i ukrasnih, zanima današnjeg čovjeka na različite načine. Najčešće je taj interes vezan za igru oblika i boja, za neobične promjene, i susreće se kod najširih krugova, kod ljudi, koji inače nemaju interesa za historiju uopće, a je dva nešto malo za historiju umjetnosti ili kulture.

Mnogo je konkretniji i u posljednje vrijeme sve češći interes za taj predmet kod likovnih umjetnika. Slikari, grafičari, ilustratori, kipari i medaljeri traže podatke i upute, kako da odjenu likove na svojim prikazima scena iz naše bliže i dalje prošlosti. Isto tako kazališni i filmski slikari kostima sve ozbiljnije pristupaju radu na opremi historijskih komada, da bi što ispravnije prikazali prošlost. Ovamo treba ubrojiti i buduće radnike na tim područjima, učenike škola i akademija za primijenjenu umjetnost, za koje je od naročite važnosti da već u toku svog studija upoznaju taj predmet, a da kasnije ne troše uzalud vrijeme i energiju.

I napokon — postoji uži krug ljudi, zainteresiran za historiju nošnje u njenoj suštini, u razvoju unutar općega političkog, ekonomskog, društvenog, kulturnog i umjetničkog zbivanja, sa svim uzrocima promjena i popratnim pojavama u razvitku.

U našoj nauci, u kojoj se dosada historiji nošnje nije posvećivala gotovo nikakva pažnja i, osim nekoliko manjih rasprava, nije ništa objavljeno, značajna je pojava prvog većeg rada iz te struke. Kovačević je obradio određeno vremensko razdoblje i teritorijalno područje. Knjiga će u prvom redu i najviše zanimati treću od gore navedenih grupa, jer zahtijeva poznavanje historije, jednako političke kao i ekonomske, društvene, kulturne i umjetničke.

U kraćem uvodu iznio je autor svoje nazore o ulozi nošnje i o materijalističkom stanovištu kod proučavanja njenog razvoja.

Poglavlje o historiografiji donosi pregled djela, koja su se u toku stoljeća, iako samo usput, osvrtala na nošnju naših naroda. Traganje za podacima susreće se najviše kod slikara, no oni su obično padali u pogreške svog vremena i prilagođavali se njegovu ukusu i običajima. Autor

registrira slabo stanje u modernoj naučnoj literaturi u pogledu srednjovekovne nošnje. Mnogo je bolja situacija na području proučavanja nakita.

O metodi svog rada kaže sam autor: »Sinteza je pokušana posle istoriske, istorisko-umetničke i arheološke analize prikupljene građe kao i posle korišćenja rezultata navedenih nauka. Ovakav kombinovani postupak dao je mogućnost za pokušaj svestranije analize i sinteze istorisko-kulturnog smera« (str. 19). Velika je prednost djela, što su pisani i likovni izvori opširno izneseni na uvid čitatelju ili ga na njih upućuju mnogobrojne bilješke. Nije to tip historije nošnje, koja činjenice i razvoj iznosi kategorički i bez mogućnosti provjeravanja. Čitav proces rada iznesen je tako da ga se može pratiti.

Sam rad na prikupljanju likovnih izvora trajao je više godina. Naročito pomno proučene su na terenu freske u Srbiji i Makedoniji, koje u reprodukcijama zbog nejasnoće nisu zadovoljavale. To potvrđuju i reprodukcije u knjizi, koje iako štampane na dobrom papiru, ne omogućuju uočavanje detalja. Zbog toga su u tekstu dodani crteži, koji dopunjuju nedostatke fotografskih reprodukcija. Portreti sa fresaka doneseni su kronološkim redom, u opisu, fotografiji i crtežu. Taj dio knjige naročito je iscrpan i dragocjen. Na sličan način prikazani su portreti sa minijatura, ikona, plastike i t. d. Šteta je samo što nije na isti način obrađen izvorni materijal iz drugih krajeva naše zemlje. Tako je na pr. Dalmacija zastupana samo s najpoznatijim publiciranim objektima.

Grada za povijest nakita kao dijela nošnje iznesena je na sličan način u opisu i crtežu. Vrlo je zanimljiv prikaz postanka i razvoja zlatarskog zanata kod Južnih Slavena. Autor se naročito opširno zadržao kod toga predmeta, opisujući nakit po grupama prema upotrebi.

Tekstil kao materijal odjeće prikazan je u uzorcima, snimljenima sa materijalnih preostataka i fresaka, na crtežima i tablama u boji. Poglavlja o uvozu tekstila, kao i domaćoj proizvodnji i krojačkom zanatu daju historiji nošnje čvrste okvire u povezanosti s historijom ekonomike i trgovine.

Kao sinteza nakon rada na izvornom materijalu prikazana je nošnja pojedinih staleža s posebnim opisom vladarskih insignija, pojedini dijelovi plemićkog i građanskog odijela, kao i strani utjecaji na nošnju građana, te narodno odijelo.

Nakon pojave ovoga prvog djela, koje obrađuje historiju nošnje naših naroda, treba poželjeti da je to početak, koji ne će ostati bez nastavka, kako od samog Kovačevića, tako i od drugih, koji se tom granom historije bave.

M. Schneider

MILORAD MEDINI, DUBROVNIK GUČETIĆA. Posebna izdanja SAN, Beograd 1953, str. 131.

Milorad Medini napisao je ovo djelo 1936, a 13. IX. 1938 umro je u Dubrovniku. Srpska akademija objavila je tu knjigu posmrtno gotovo dvadeset godina kasnije.

Glavni sadržaj knjige odnosi se na XIV. st. i to na ono razdoblje, koje obuhvaća objavljena građa u Monumenta Ragusina, Libri reformationum I-V. Autor se usput poslužio i građom štampanom do tog vremena (Gelcich-Thallóczy, SCD, Radonić, Tadić), a od neobjavljene građe arhivskom serijom: Testamenta.

Najveću pažnju obratio je prilikama neposredno prije i poslije Zadarskog mira 1358, kad je Dubrovnik politički i teritorijalno ušao u sklop ugarsko-hrvatske državne zajednice. Glavna ličnost, koja se borila za tu novu orijentaciju dubrovačke politike — nakon raskida s Venecijom — bio je Marin Gučetić, izdanak obitelji Gučetića, koja je igrala istaknutu ulogu u Dubrovniku upravo u XIV. st., pa je autor zato i dao naslov knjizi po njihovu imenu.

Marin Gučetić odlučno se borio protiv isticanja u tim prilikama lokalnog »dubrovnčanizma«, t. j. da se prilikom priključenja ugarsko-hrvatskoj zaštiti ne mijenja političko stanje, koje je bilo pod Venecijom, odnosno da se postave što određeniji uvjeti tom priključenju. Predvodnik te struje bio je dubrovački nadbiskup Ilija Saračić. Iako se Saračiću — za tadašnje vrijeme — ne može osporiti stanoviti patriotizam, ipak se njegova borba indirektno podudarala s nastojanjima Venecije, da se Dubrovnik proglasi nezavisnim, samo da ne bude pod drugim vrhovništvom. Međutim, događaji su pokazali, da je Gučetić dobro uočio prilike; »on je vidio kuda događaji vode, pa je dubrovačkoj politici dao novi pravac, kojega će se ona dugo vremena držati« (112). Trebalo je odabrati državu, »koja je u ovom času, uz najmanje njegove žrtve, jamčila Dubrovniku najveće koristi« (68).

Dosljedan u svojoj borbi protiv Mlečana, Gučetić je udario nove temelje dubrovačkoj brodogradnji, počevši graditi veliki

brod »koku«. Naime, poslije 1358 Mlečani su povukli svoje trgovačke brodove iz dubrovačke trgovine, pa je Dubrovnik morao sam stvarati svoju novu mornaricu (usp. HZ IV, str. 133—140). Njegovo je djelo trgovački ugovor s Anconom, koji je otvorio nova tržišta dubrovačkoj trgovini u srednjoj i sjevernoj Italiji i dalje. Pokazao je diplomatsku umješnost, kad je uspio nagovoriti Uroša IV., da intervenira protiv Vojislava Vojinovića, koji je pljačkao dubrovački teritorij, i tako 1363 do kraja rat između Dubrovnika i Vojislava.

U poglavlju: »Odnosi Dubrovnika sa Srbijom i Bosnom u XIII i XIV v.« točna je njegova ocjena važnosti Pelješca za Dubrovnik. »Poluotok Rat ispriječio se kao brana u more dijeleći Dalmaciju u dvoje: gospodar Rata i Stona bio je gospodar mljetskog i koločepskog kanala, te je u svakom času mogao nenadanim napadom ugroziti Dubrovnik. Zato je lako razumjeti nastojanje Dubrovnika da ga dobije u svoje ruke.« (18) Tu važnost nije naime uočio povjesničar Pelješca, dr. Niko Zvonimir Bjelovučić, u svojoj Povijesti poluotoka Rata (Pelješca), Split 1921.

Ne će biti točna tvrdnja, iznesena u poglavlju »Dubrovnik i Venecija u XIV v.« u pogledu odnosa Dubrovčana prema mletačkoj vlasti: »Nije moguće ni pomisliti da vlast koja je trajala u Dubrovniku preko 150 godina nije imala prijatelja« (39). Autor je prešao preko sumnje, koju je u tom pogledu izrekao S. Ljubić (Rad JAZU 5, str. 105), kao što je prešao i preko njegovih ispisa iz mletačkog arhiva.

Nije točno ni autorovo tumačenje postanka dubrovačke aristokracije: »Vlast je, kad je nestalo mletačkih knezova, dospjela sasvim u ruke rodova po porijeklu dubrovačkih, a to je, onemogućujući prirove, dovelo s vremenom do aristokratije« (110). Poznato je naime, da su vlastela još prije 1358 ograničila pristup u Veliko vijeće samo na vlastelu.

Međutim, uza sve te manje zamjerke, Medinijevo djelo ide među najvrednija, koja su, gledana s dubrovačkog aspekta, napisana o prilikama uoči i neposredno poslije 1358.

J. Lučić

NIKOLA OSTOIĆ, VELA LUKA, historijsko-topografski prikaz, Dubrovnik 1953, str. 87.

Autor, Nikola Ostoić (1803—69), posjednik i dugogodišnji općinski službenik u Blatu, Korčuli i Veloj Luci, amater-povjesničar, napisao je ovu radnju 1853, i ona

je ostala u rukopisu. U povodu njezine stogodišnjice unuk autorov Ivo Ostoić preveo je tekst s talijanskog i štampao.

Knjiga obuhvaća 12 poglavlja. U prvima daje autor mjesni opis i prikazuje starine u Veloj Luci. Zanimljivo je II. pogl., u kojem između ostalog donosi značajne natpise, koje je otkrio u Bradatu i Gradini. Međutim, valja upozoriti, da je on te natpise već prije objavio u knjizi: *Compendio storico dell'isola di Curzola*, napisanoj 1858, a štampanoj 1878 u Zadru (str. 38, 40). Objavio ih je i Mommsen u CIL III. 3068, Suppl. 10084. Kasniji istraživači: Vid Vuletić-Vukasović u VHAD IV, Zagreb 1882, str. 78, i u Starinaru VI, za g. 1889, str. 59—60; te Vinko Foretić, Otok Korčula u srednjem vijeku do god. 1420, Zagreb 1940, str. 348—350, dali su o tim natpisima i lokalitetima mnogo stručnije i točnije tumačenje. Uopće su poglavlja, koja se odnose na antičku i srednjovjekovnu prošlost toga kraja, potpuno zastarjela, koliko zbog dilatatizma samog autora toliko i zbog novih rezultata u nauci.

Prava vrijednost knjige, iako autor gleda sve pojave i događaje s preuskoga lokalnog vidokruga, leži u IV—VIII, i XII. pogl. gdje obrađuje novovjeku povijest mjesta. Samo mjesto naseljuje se stalnim stanovnicima — većinom iz Blata — pri kraju XVIII. i u početku XIX. stoljeća. Tada nastaje današnja Vela Luka. Autor opisuje s dobrim poznavanjem porijeklo porodica, koje su se prve naseljavale, i način kako je tekao proces naseljavanja. Lijepo je obrađen i pokušaj nekih Paštrovića pod vodstvom Jurja Andrije Sciepta Nikova, koji su htjeli 1751. zauzeti taj teritorij i tu se nastaniti, ali nisu uspjeli. Zanimljivo je istaknuti, kako su neke porodice, kao na pr. Giunio i Žaknići, dokazivale svoje plemstvo. U ispravi, kojom to dokazuju, stoji da su im pređi pobjegli iz Solina prilikom njegova razorenja »cum quatuor aut quinque suorum Vassalium« (str. 34). Da se radi o falsifikatu, očigledno je, jer se izraz »vassallus« (bez obzira na tu formu ovdje) spominje u našim dokumentima tek u XIV. stoljeću. U ostalim poglavljima obrađuje autor crkvenu povijest mjesta.

Iako autor nije dovoljno iskoristio sav materijal za svoju radnju, pa Vela Luka nije uklopio u opći razvitak otoka Korčule ni prilika u Dalmaciji, ipak će pojedina poglavlja zadržati trajniju vrijednost, osobito ona gdje opisuje događaje, u kojima je i sam sudjelovao (borba za upravnu i crkvenu neovisnost Vele Luke o Blatu).

Izdavač je učinio po koju manju bilješku u tekstu i napisao dodatak: »Dalji razvoj Vele Luke od 1853—1953. god.« u obliku sumarnog pregleda statističkog porasta stanovništva, ekonomskog, kulturno-prosvjetnog stanja i t. d. Izdavač ne navodi, iz kojeg je rukopisa prevodio — poznato je naime, da su postojala dva rukopisa ove povijesti (isp. V. Foretić, n. d., str. 16) — pa prema tome ne istražuje ni njihov međusobni odnos.

Josip Lučić

NATKO KATIČIĆ, MORE I VLAST  
OBALNE DRŽAVE. HISTORIJSKI RAZVOJ. Izdanje JAZU, Zagreb 1953.

Tri knjige, koje su se gotovo istodobno pojavile među izdanjima JAZU, a tretiraju istu ili vrlo sličnu problematiku, dokazuju, da je pomorstvo i u stručnoj literaturi počelo zauzimati kod nas mjesto, koje mu pripada. Te su knjige, prema vremenu izlaska: J. Andrássy, Epikontinentalni pojas; M. Zoričić, Teritorijalno more s osvrtom na otvoreno i unutarnje more, vanjski pojas i pitanja kontinentalne ravnine, i N. Katičić, More i vlast obalne države. Historijski razvoj. Ako se tome doda još i zbornik radova suradnika Jadranskog instituta Akademije pod naslovom: Ugovori o iskorišćivanju brodova na moru, onda se vidi, da se s dovoljno ozbiljnosti pristupilo raščišćavanju osnovnih pitanja o pravnom statusu mora i pomorstva, što je za nas od prvenstvena značaja.

Za razliku od Zoričića, koji raspravlja o pozitivnim pravnim propisima pojedinih država i današnjim međunarodnim odnosima na otvorenom, teritorijalnom i unutarnjem moru i vanjskom pojasu, nastojeći ih svesti u određeni sistem, a na povijesni se razvitak osvrće tek u najgrubljim crtama, K-eva metoda prilaženja ovoj još uvijek nedovoljno pročišćenoj materiji jest izrazito historijska. Stoga njegovo djelo nosi opravdano podnaslov: Historijski razvoj, i od velikog je interesa ne samo za pravnike, već i za historičare.

Pisac počinje svoje razmatranje sa Starim vijekom, izlažući pravni status mora, kakav se bio formirao u rimskom pravu i napokon se odrazi u izreci: *Mare est commune quoad usum, sed proprietatis est nullius, iurisdictio Caesaris* Protivno univerzalnoj vlasti rimske države nad morem, u Srednjem vijeku javljaju se s pojavom samostalnih država ograničena područja državne vlasti na moru, koja će se najprije protezati samo uz obalu, ali će kasnije



imati tendenciju da se prošire i na otvoreno more. Tako se javljaju odnosi među državama na moru, koje autor detaljno slijedi u svima njihovim složenim pravnim presumpcijama i strastvenim polemikama kroz cijeli Srednji i Novi vijek, kad se sve više oblikuju zone pojedinih djelatnosti država na određenim dijelovima mora. Ipak najveći dio knjige zaprema prikaz razvoja u XIX. i XX. st., koji Haška konferencija za kodifikaciju međunarodnog prava 1930 dijeli u dvije faze.

Premda je K-eva knjiga, kao što je istaknuto, u svojoj cjelini historijski prikaz, ograničit ćemo se da pobliže promotrimo tek ona poglavlja, na sreću dovoljno opširna, koja su u neposrednoj vezi s hrvatskom povijesti i koja imaju izvanredno značenje za našu historiografiju. U vezi s općim razvojem pomorsko-pravnih načela, K. je prikazao odnos Hrvata prema moru i susjednim obalnim državama napose u Srednjem vijeku, t. j. od formiranja hrvatske države do konačnog ustaljenja Venecije na našoj obali 1420, a napose u Novom vijeku, u XVI. i XVII. stoljeću.

Prvi dio: »Borba Hrvata i Venecije za Jadransko more«, osniva se na dvjema činjenicama, naime, da je Justinijanovim pobjedama u VI. st. Bizant osvojio Dalmaciju i Italiju i time uspostavio opet vlast Rimskog carstva na Jadranu, i da je, zbog razvedenosti istočne obale i s time povezanih pogodnosti za tadašnju plovidbu, njezin neposredni gospodar, a to je bio hrvatski vladar, imao stanovit utjecaj na cijelo Jadransko more. Taj utjecaj dolazi do izražaja ne samo u danku, koji je Venecija plaćala Hrvatima za slobodnu plovidbu, već i u podvrgavanju dalmatinskih bizantskih gradova i većih morskih područja pod vlast hrvatskih vladara. Tako je na temelju faktičnog stanja, a u skladu s pravnim shvaćanjem, koje se tada već formiralo, Hrvatima priznat pravni naslov na vlast nad dijelom mora, koji se ipak nalazio u stalnom sukobu s pretenzijama Istočnog carstva i Venecije, koja je nastupala najprije kao opunomoćnik, a kasnije i nasljednik Bizanta. Tako počinje stoljetna borba između Hrvata i Mlečana za Jadran, u kojoj se Hrvati oslanjaju na Ugarsku, ali je upravo i to doprinijelo, da je pobijedila Venecija, jer kao što autor ispravno kaže: »Ona je ostala gospodar mora, na kome više nije bilo hrvatske ratne mornarice: nju su Arpadovići zapustili, očito zbog kontinentalnog mentaliteta i manjeg razumijevanja za pomorstvo.« Međutim, Hrvati su još jednom zahvatili

u veliku jadransku politiku, kada su početkom XIV. st. doveli na hrvatsko-ugarski prijesto Anžuvince, što je za Mletačku republiku »predstavljalo opasnost udruženja hrvatske krune s pomorskom vlašću Napulja«, i što je pod Ludovikom I. dovelo do istjerivanja Mlečana s cijele istočne jadranske obale i do podjele vlasti na samom moru. Ovo je posljednje, doduše, samo de iure, jer je mletačka mornarica ostala ona snaga, koja je vršila vlast na Jadranskom moru i koja će kroz stoljeća još prkositi svim deklaracijama i pravnim načelima o slobodi mora. Kada će turska opasnost ugroziti Hrvatsku, a politika cara Zigmunda je zanemariti, past će ponovo i njena obala, i to za dugo, pod mletačku vlast.

Drugi dio razmatranja o političkom i pravnom odnosu hrvatskih zemalja prema moru je opširniji, jer je tu pisac pod naslovom »Likvidacija venecijanskih zahtjeva nad Jadranom« dao na 50 str. pravu studiju o složenom vaganju snaga na Jadranu kroz cijelo XVI. i XVII. st. i njihovu odrazu u pravno-teoretskom pogledu. Premda autor nije historik, već pravni pisac, on je odlično svladao jednu složenu i opsežnu historijsku materiju i dao, kadkada više intuicijom, nego na osnovu historiografskih podataka, ispravno rješenje mnogom problemu. On se pri tom služio obilnom literaturom, osobito, što treba posebno istaći, nizom najnovijih studija, objavljenih u američkim historijskim časopisima, koje su uvelike doprinijele aktuelnosti njegovog izlaganja. Međutim, nije ista pažnja posvećena starijoj i našoj, a osobito austrijskoj i talijanskoj literaturi (Luschin, Srbik, Rechberger, Gigante, Tamaro i dr.), dok su od izvora upotrebljena jedino Horvatova Monumenta Uschoccorum, pa je to glavni uzrok, zbog čega prikaz o jadranskoj problematici ima poneki nedostatak.

Među takve treba u prvom redu ubrojiti promatranje austrijske uloge na Jadranu. Za vrijeme Ludovika I. Habsburgovci još nemaju nikakva utjecaja na Jadranskom moru, jer im se Trst, kao što je i autor istaknuo, podvrgao 1382, a Rijeka je došla pod njihovu neposrednu vlast tek 1466. Međutim, prvi Habsburgovac, koji je poveo smišljenu jadransku politiku i bio najodlučniji protivnik Venecije, već je Maksimilijan I., što njegov unuk Ferdinand I. ne će ni izdaleka biti. Za Maksimilijana, koji je bio jedan od pokretača Cambrayske lige, počela je i propaganda i teoretska borba protiv mletačkih preten-

zija na imperij i dominij nad Jadranskim morem. Jedan od najznačajnijih priloga toj polemici dao je Ludovicus Helianus, poslanik francuskog kralja Luja XII., koji je također bio revni član Cambrayske lige, spisom, koji autor citira, ali ga stavlja sto godina kasnije, (ne 1510, već 1610) poistovjećujući pravog Heliana s anonimnim autorom austrijskog odgovora na mletački manifest iz 1617, koji je uzeo Helianovo ime kao pseudonim.

Ne odgovara stanju stvari ni poistovjećivanje interesa Hrvatske i Austrije na Jadranu, što se provlači kroz čitavo prikazivanje, već naprotiv, između njih vlada uvijek, a osobito u to vrijeme (XVI. i XVII. st.), dubok antagonizam baš u jadranskom pitanju, koje je, uostalom, i bilo uvijek centralno hrvatsko pitanje. Tu ne postoji sklad interesa, već podmukla borba, u kojoj se na jednoj strani nalazi Austrija u užem smislu te riječi, koju poslije Ferdinanda I. predvode gradački nadvojvode, a na drugoj hrvatski staleži i redovi, predvođeni najprije od Frankopana, a kasnije Zrinskih. Oni brane posljednji ostatak obale, koja je još podvrgnuta hrvatskom saboru, od Martinšćice do Ledena, jer je sve ostalo bilo palo ili pod Mlečane ili pod Turke ili pod Austriju izravno (Rijeka) ili posredno preko Granice (Senj). Na toj kratkoj obalnoj crti vodi se bitka od samog ulaska Hrvatske u habsburški sklop. To je trgovačka, carinska i politička borba, koja je završila (ali ne sasvim) likvidacijom Zrinskih i Frankopana, feudalnih gospodara te obale. Pod tim svjetlom treba promatrati i hrvatsko-mletačke odnose u to vrijeme, osobito prijateljstvo, koje je vezivalo Zrinske s Venecijom. Te ionako složene odnose do kraja komplicira pitanje uskoka, jer za njih izvori, osobito mletački, na mnogo mjesta tvrde, da su im hrvatski velikaši naredbodavci i zaštitnici protiv odredaba cara ili nadvojvode, što i na uskočki problem baca također sasvim drugo svjetlo s obzirom na Austriju.

S tim je u vezi i značenje, koje autor pripisuje t. zv. deklaraciji o slobodi mora Karla VI. iz 1717, kojom da je Venecija »primila udarac od svoga saveznika, najveći u historiji njena mnogostoljetna gospodstva na Jadranu«, i kojom da je dano i »službeno izraza činjenicama, koje su ustvari već i prije toga značile stvarni prestanak mletačkog monopolskog položaja i dominija na moru«. To nije točno iz jednostavnog razloga, što je Venecija, gotovo do same svoje propasti, bila takva pomorska sila, da su njezin monopol na Jadranskom

moru morale podnositi okolne daleko jače države još duboko u XVIII. stoljeću. To vrijedi osobito za Austriju, koja slično kao i Ugarska, osim velikih ambicija i planova, nije imala nikada konkretnog smisla za pomorstvo, ostavši do kraja izrazito kontinentalna država. Stoga ne samo da stvarni mletački monopol nije prestao još prije deklaracije, nego on nije prestao ni poslije, jer je ona ostala zaista samo deklaracijom, to jest mrtvim slovom na papiru. Da je tome bilo doista tako, potvrđuje i sam autor, kada tvrdi, da je i poslije deklaracije Venecija »sprečavala i tršćansku trgovinu, i svaki je brodovlasnik te austrijske luke morao tražiti u Kopru dozvolu, da isplovi u more«, ili kad navodi, da je Venecija tada odbila ponudeni trgovački ugovor i sporazum o respektiranju carske zastave na moru, a najbolji je dokaz za vlast Venecije to, što je ona sve do 1754 ubirala od Dubrovačke republike daće na moru, koje je tek na energičnu intervenciju Turske pristala da zamijeni tada godišnjim »darom«.

Točno je, da je likvidacijom Zrinskih i Frankopana Hrvatska izbačena — kao partner — s Jadrana, i stoga je donekle opravdano, ako autor svoja razmatranja o tome problemu završava krajem XVII. st., odnosno s Vitezovićem, koji je bio posljednji, iako prošireni i promijenjeni, odjek koncepcije Zrinskih. Ali Hrvatska je ostala na moru, usprkos mnogim administrativnim i političkim promjenama na obali, s ogromnim udjelom u razvitku i samom austrijskom pomorstvu, i stoga je šteta, da autor nije islijedio njenu povezanost s morem i kroz iduća tri stoljeća.

Na kraju treba ponovo istaći, da je K-eva knjiga značajan prilog ne samo našoj pravnoj nauci, već i historiografiji. U njoj će naši historičari naći obilje zanimljivih pogleda i važnih podataka (na pr. iscrpan prikaz publikacija t. zv. jadranske polemike i njihov odnos prema Grociusovu mare liberum i Seldenovu mare clausum), koji njegovo djelo čine jedinstvenim. Ili da se slikovito izrazimo, Katičić je na deblo naše historiografije nakalamio mladicu pomorskog prava, a to je dalo dobre plodove.

V. Koščak

#### NOVI PRILOZI O ISTROROMANSKOM JEZIKU

Proučavajući istroromanski jezik, oji pod naslagom importiranoga govora mletačkoga izumire u jugozapadnom dijelu Istre kao što je već izginuo u većem di-

jelu poluotoka, M. Dea nov i ć, (*Avvia-mento allo studio del dialetto di Rovigno d'Istria*, Školska knjiga, Zagreb 1954; *Voci slave nell' istrioto*. Ricerche slavistiche III, Rim 1954; *Istroromanske studije*, Rad JA 303, Zagreb 1954; *Nomi di piante nell' istrioto*, Archivio glottologico italiano XXXIX, Firenze 1955) donosi vrijednih i važnih podataka za povijest Istre uopće i za simbiozu Slavena i Romana na području Rovinja, Bala, Vodnjana, Galežana, Fažane i Šišana, gdje oni žive odavna zajedno, a tih će rezultata biti jamačno više i u nastavcima, koji će prema autorovu obećanju slijediti u Radu pod naslovom *Istroromanske studije*.

N. Žic

#### JEVREJSKI ALMANAH 1954.

Izdanje Saveza jevrejskih opština.

U tom zanimljivom almanahu ima porred ostaloga gradiva i nekoliko članaka iz historije, pa je potrebno na njih upozoriti. Dr. Samuel Pinto, *Položaj bosanskih Jevreja pod turskom vladavinom* (str. 48—59), iznosi da je položaj neislamskog elementa u islamskim državama određivala naredba kalifa Omera, koja je sadržavala 24 točke. Prema tim propisima, kršćani i Jevreji nisu smjeli zidati ni popravljati bogomolje, morali su se po nošnji razlikovati od muslimana, prema muslimanima su se morali ponizno ponašati, pri prolazu muslimana morali su ustajati, nisu smjeli nositi nikakva oružja niti jahati konja, svoje vjerske obrede morali su vršiti tiho i skrovito, nisu smjeli imati roblja i t. d. Tokom vremena ublažavala se strogost ovih odredaba iz različitih razloga (nesuvremenost, želja da se olakša život neislamskom svijetu u carevini, a to se postizavalo putem potplaćivanja, prijateljstva s turskim državicima i t. d.). Na taj način se i položaj Jevreja u Bosni i Hercegovini izmijenio. Ostalo je, da su i Jevreji, kao i ostali nemuslimani, morali plaćati harač, t. j. lični porez koji su morali plaćati inovjerci. God. 1856 ukinut je taj porez, a uveden novi, »bedelija«, koji su plaćali inovjerci zato, što nisu morali služiti u vojsci. Osim toga poreza morali su nemuslimani davati komoru za gradnju i održavanje javnih cesta, a u ratu za prijenos džebhane. Morali su se brinuti za prenočište, saobraćajna sredstva i hranu zemaljskog vezira na prolazu; nisu smjeli nositi oružja ni jahati po gradu; nisu mogli biti svjedoci, svojom nošnjom morali su se razlikovati od muslimana. Kako vrijeme otupljuje i zakonske oštrice, i ove su

odredbe bile ublažavane, pa su Jevreji isposlovali plaćanje najniže kategorije harača. Jevrejska općina u Sarajevu, koja je od imućnijih članova ubirala više, plaćala je iz svoje blagajne za siromašne. Jevreji su se mogli od kulučenja otkupiti, što se moglo vidjeti iz *pinkesa* (pínakesa) Jevrejske općine — knjige primitaka i izdataka Sefardske općine u Sarajevu (1720—1888). Tu je knjigu uzeo k sebi njemački oficir 1941 i otad joj se zameo trag. Sreća je, da se njome poslužio Moric Levi za svoju knjigu: *Die Sefardim in Bosnien* (Sarajevo 1911), ali je samo donekle iskoristio iz nje neke podatke. Iz *pinkesa*, odnosno prema Leviju, vidi se koliko su i kada Jevreji plaćali, da bi se otkupili od kuluka.

Dalje pisac navodi da bosanski veziri nisu bili nenaklonjeni Jevrejima, izuzevši dvojice, Mehmed Ruždipaše i Mehmed Salih Vedžhipaše, pa prema tome da se ovi slučajevi ne smiju neopravdano uočavati. On spominje sidžil br. 73 (str. 119) u biblioteci Gazi Husref-begove džamije u Sarajevu, kojim su Jevreji 1833 dobili parnicu protiv turskog činovnika. Isto je tako i divan u Carigradu nastojao da suzbije takve nepravde, što posvjedočuju mnogi primjeri svrgavanja bosanskih vezira zbog njihovih zuluma. Ovo je potrebno istaći, da se ipak pravilnije gleda na tursku upravu općenito, a u Bosni napose.

Kako dalje pisac navodi, Jevreji su u Turskoj sve više dobivali, pa su polovinom XIX. st. imali i svoju vjersko-prosvjetnu autonomiju. Vjerska škola je bila posve samostalna i nije stajala pod nadzorom državnih vlasti. Turske vlasti se nisu miješale u sporove između Jevreja, pa bi kadija Jevreje upućivao na jevrejski sud »Bet-din«. Ukoliko sama Jevrejska općina nije mogla primorati stranku na izvršenje presude, obraćala se ona državnoj vlasti, koja bi uz naplatu takse provela presudu.

Sve do reforme sultana Abdul Medžida g. 1839 odnosno 1856 inovjerci su bili tolerirani; međutim, beratom iz g. 1840 Jevrejima se potvrđuju građanska prava, koja su dotle bila tolerirana (prosvjetna autonomija, sloboda oko podizanja bogomolja i škola). Jevreji su mogli postati i državni činovnici, pa su mnogi bili t. zv. sanduk emini (povjerenici blagajne), carinici, gruntovnici i drugi činovnici po Turskom carstvu, a u Bosni napose. Pred ulazak Austrije u Bosnu dva su Jevrejina bila i narodni zastupnici u carigradskom parlamentu. Dok su u ostaloj Evropi Jevreji doživljavali progone i poniženja, »dotle su Jevreji pod turskom vladavinom živjeli

slobodno, bez straha, u miru i slozi sa svojim sugrađanima, razumije se, prema datim uslovima.»

Dr. Lavoslav Glesinger, Iz povijesti Jevreja u Hrvatskoj (60—67), u sredenom članku daje pregled povijesti Jevreja u Hrvatskoj, koji su već početkom n. e. živjeli u Dalmaciji, pa spominje hrvatske pokrajine, u kojima su oni živjeli i čime su se bavili, istaknuvši da su Jevreji jedino u Dubrovačkoj republici uvijek uživali sva prava, bez progona. Na kraju spominje zaslužnije Jevreje, koji su se istakli u socijalnom i nacionalnom radu.

Dr. Hajim Kamhi, Novopronađeni dokumenti Dubrovačkog arhiva, opisuje šest pisama i to 3 na hebrejskom, a 3 na španjolskom, koja daju uvid u rad Jevreja kao službenika Dubrovačke republike, ili kao privatnika. Premda pisma nisu osobito važna, ona nam ipak donose neke novosti, bilo za Jevreje, bilo za Dubrovačku republiku.

Luci Mevorah-Petrović, Rukopis Viktora Morpurga o Danielu Rodriguezu i osnivanju splitske luke, konstatira, da je taj rukopis »neobjavljen i da ima preko tri stotine strana«, da se odnosi na razdoblje od 1557 do 1590 i napokon da je »pohranjen jednim nizom dokumenata« iz venecijanskog i zadarskog Državnog arhiva«, ali nažalost ne kaže, gdje se čuva taj rukopis, da bi se oni kojima bi to trebalo mogli služiti njime. Grga Novak, Split u svjetskom prometu (Split 1923) ne spominje rukopis, iako govori o Rodriguezu (str. 86—98), a isto tako u radnji »Židovi u Splitu« (Split 1920).

Osim toga, u više članaka ima podataka o naprednim Jevrejima prije Drugoga svjetskog rata (M. Finci: Jedna burna priredba »Matatje«) i za vrijeme NOP (Dr. Zdenko Levntal, Drugovi kojih više nema; Armando Moreno, Jevrejska omladina Beograda u NOB; — Dvoje naših narodnih heroja; Viktor Hajon, Formiranje jevrejskog bataljona na Rabu; Cvi Loker, Jevrejski padobranci iz Palestine za vrijeme II. svjet. rata i t. d.).

Jakša Ravlić

»VIJESTI« DRUŠTVA MUZEJSKO-KONZERVATORSKIH RADNIKA  
N. R. HRVATSKE

Pokrenute g. 1952 kao skroman 2-mjesečnik informativnog karaktera, »Vijesti« su osim podataka o radu pojedinih muzeja i Konzervatorskih ureda donosile povremeno i prikaze različitih stručnih pu-

blikacija kao i slikovni materijal, koji je s vremenom postajao sve bolji i bogatiji. Tu je informativnu zadaću časopis g. 1953, uvećavši svoj opseg, znatno proširio novim rubrikama: »Radovi naših kolega«, »Iz inozemstva«, »Publikacije iz inozemstva-zamjena za Vijesti«, i, nažalost na kratko vrijeme, »Iz prošlosti naših muzeja«. Bibliografski dio dopunjen je g. 1954 daljnjim rubrikama: »Zamjena za Vijesti iz tuzemstva« i pregledom članaka s muzejsko-konzervatorskog područja, koji su izašli u dnevnoj štampi poslije Oslobođenja. Brzo i lako snalaženje u masi različitog materijala omogućava pregledan sadržaj na kraju svakoga godišta.

Od priloga, koji su objelodanjeni u prva dva godišta zavređuje naročitu pažnju muzeološki zanimljiv »Putni izvještaj iz Švicarske« (1953, br. 5, str. 76—78) od pokojnog Zd. Vojnovića.

Godište 1954, s dosadašnjih pet brojeva, koji nadmašuju prijašnje svojom opretnošću, sadržajem i brojem suradnika — zahvaljujući trudu dra Lelje Dobronić kao glavnog i odgovornog urednika časopisa — odlikuje se većim brojem priloga od šireg interesa. To su osobito: M. Suić, Sv. Donat i arheološki muzej u Zadru (br. 1); Zd. Munk, Izložba francuske tapiserije (br. 1); I. Bach, Podaci za našu povijest umjetnosti i kulture sačuvani u Beču (br. 1); J. Luetić, Važnija djelatnost Pomorskog muzeja JA u Dubrovniku 1953 g (br. 2); I. Vrbanić, Izložba slikara Vj. Karasa (br. 3); N. Prosen, Izložba »Hrvatski narodni pokret 1903—04« (br. 3); A. Horvat, Obilazak spomenika kulture na području kotara Sl. Brod (br. 4, s topografskom kartom spomenika); D. Pintirović, Meditacije o slavonskim muzejima (br. 4—5); M. Gijvoje, Riznica katedrale u Korčuli (br. 5); B. Vikić, Arheološka istraživanja u Varaždinskim Toplicama (br. 5).

REVUE D'HISTOIRE DE LA DEUXIÈME  
GUERRE MONDIALE, Nos 15-16, 1954.  
LE SYSTÈME CONCENTRATIONNAIRE  
ALLEMAND (1940—1944).

Ovaj broj poznatog časopisa, koji izlazi već petu godinu, posvećen je pitanju njemačkih koncentracijskih logora. U lipnju 1951 osnovana je u Francuskoj komisija za historiju deportacije, koja ovdje nastoji da pokaže način svoga rada, jer studij historije deportacije, kao uostalom i studij historije II. Svjetskog rata uopće, postavlja pred historičare sasvim nove metodske probleme.

Germaine Tillon, »Réflexions sur l'étude de la déportation«, pokazuje, kako se na temelju usporedbe njemačkih dokumenata i svjedočanstava deportiranih može doći do relativno pouzdanih historijskih rezultata, iako su dokumenti često nepouzđani, a izvještaji usporedbe njemačkih različitih objektivnih i psiholoških razloga nekad vrlo manjkave. Autorica prati sudbinu 957 Francuskinja dovedenih u veljači 1944 u Ravensbrück, najveći ženski koncentracijski logor u Njemačkoj, gdje su dobile brojeve između dvadeset sedam i dvadeset osam tisuća, pa su zbog toga u logorskom »jeziku« nazvane »dvadeset i sedma tisuća«. Usporedbom jedne liste s imenima tih francuskih žena i izvjava preživjelih, autorica rekonstruira njihovu sudbinu za vrijeme internacije, a usto donosi niz važnih podataka za historijat samog Ravensbrücka.

Michel de Bonard opisuje jedan od najpoznatijih njemačkih logora — »Mauthausen«. Autor daje pregled uređenja logora, života zatvorenika, zvjerstava SS-ovaca i psiholoških problema kod zatvorenika. Za nas je zanimljivo njegovo saopćenje, da je među Jugoslavenima u Mauthausenu bilo i nekoliko Mihajlovićevih pristaša, koji su imali privilegirani položaj u logoru. Autor ističe, da je koncentracijski logor bio sasvim novi svijet — tabula rasa — u kojem su svakoj ličnosti preostale samo njene fizičke i moralne kvalitete, budući da je izgubila socijalni položaj, zvanje, porodicu i uopće cijelo ono zaleđe, koje čovjeku u normalnom životu daje snagu. Svaka je ličnost u logoru postala jednaka samoj sebi. Bonard na kraju ističe, da je glavni izvor za historiju deportacije sjećanje preživjelih. Zbog toga: ili će naša generacija izvršiti iscrpnu analizu koncentracionog sistema ili ta analiza neće nikad biti učinjena.

Olga Wormser, »Le rôle du travail de concentrationnaires dans l'économie de guerre allemande«, ističe važnost i velik opseg ropkog rada za njemačku ratnu privredu; Marie Granet piše o temi: »La déportation au procès international de Nuremberg«.

U svom drugom dijelu časopis donosi dokumentaciju o radu komisije za historiju deportacije, statističku studiju o deportaciji iz pokrajine Indre-et-Loire, informaciju o centru za suvremenu jevrejsku dokumentaciju, zatim podatke o belgijskim i holandskim rezultatima na području historije deportacije, te prikaz rada anketne komisije o njemačkim zloči-

nima u Poljskoj. Na kraju se nalaze recenzije knjiga s tematikom o koncentracionim logorima i bibliografija.

Svatko, tko je preživio pakao njemačkoga koncentracionog logora, pratio će sa simpatijama rad komisije za deportaciju. Sakupljanjem i sređivanjem podataka o neizrecivom užasu planskog masovnog fizičkog i moralnog uništavanja ljudskih bića, sa svojom tendencijom, da se time impresioniraju u prvom redu suvremenici tih događaja, komisija prinosi dragocjeni udio velikoj stvari mira. Njezin se rad odvija pod parolom, koja je svima preživjelim bivšim robovima i ropkinjama širom Evrope i Azije duboko usađena u srce: »Nikada više!«

M. G.

J. CHESNEAUX, LA RÉVOLUTION TAIPING D'APRÈS QUELQUES TRAVAUX RÉCENTS. Revue historique CCIX, janvier-mars 1953.

J. M. BERGERER I S. K. ŠANTANOV. PROGRESSIVNYE KITAJSKIE ISTORIKI O TAJPINSKOM DVIŽENII. Voprosy istorii 1953, br. 9.

Oba navedena članka jesu informativnog karaktera, ali je francuski opsežniji, sistematičniji i studiozniji; njegovu vrijednost povećava pregled kineske i strane historiografije o Taipingima od početka do 1950. Kao što se vidi iz naslova, on se zasniva na rezultatima novijih radova uopće. Ruski je članak kraći i ima užu osnovu, ali je ipak nadopuna prvome, jer opširnije citira kineske historičare, a napominje i neke kineske publikacije, koje nisu spomenute u prvome članku.

Revolucija Taipinga (1851—64) ponikla je na propadanju feudalne vladavine mandžurske dinastije (od 1644), a ubrzalo ju je prodiranje Evropljana u Kinu (od 1820). Jedan kineski historičar ističe, da je ustanak izbio poslije opijumskog rata i na terenu, kamo su najprije Evropljani prodrili. Od 1820 do 1840 kronike bilježe niz usana: dižu se seljaci zbog teških nameta i nestašice zemlje (90% seljačkog stanovništva raspolaze samo s 20% zemlje; 80% uživaju mandžurski i kineski feudalci), dižu se tajna nacionalistička društva i etničke manjine. Mržnja na tuđinsku dinastiju bila je svakako spona, koja je u velikom ustanku 1851 vezala u jedinstven pokret vrlo različite društvene elemente u Južnoj Kini.

Dok je stanovništvo raslo, a agrarna proizvodnja stagnirala — vlasti nisu o tome vodile nimalo računa — bile su i državne financije teško pogođene prodorom

strane robe na kinesko tržište (opijum, industrijski proizvodi). Kad je poslije opijumskog rata (1841—42) Kanton prestao biti jedina kineska otvorena luka, 100000 lađara i nosača robe za kantonsko tržište ostalo je bez posla. (Prema Ven-lanu je broj južnokineskih nezaposlenih radnika iznosio milijun ljudi.) Zbog takvih razloga pokret nije bio samo agrarni, ma da je, po općem sudu, to bio u prvome redu. Njemu su prilazili i siromašni intelektualci, trgovci zbog porezne pljačke; svi, koje je nered u državi izlagao bijedi, gusari i razbojnici; dezerteri iz mandžurske vojske, doseljeni seljaci iz drugih provincija, (t. zv. *hakka*), koje su domaći seljaci progonili. I Hung, osnivač pokreta, bio je jedan od njih. On je začetnik novog vjerovanja, religije pokreta, s kršćanskim elementima i protivne konfucijanizmu. Dok su izvori i tok pokreta dovoljno analizirani i poznati, dotle bi valjalo ispitati socijalno podrijetlo tajpinških vođa i na kakav je odziv njihovo nastojanje naišlo kod različitih društvenih grupa (Chesneaux). O socijalnom sastavu tajpinške vojske u prvoj provinciji ustanka (Kvangsi) ruski članak prenosi zaključke historičara Fan Ven-lana, koji razlikuje dvije osnovne grupe ustanika: seljake i radnike kao jezgru čitave vojske i grupu vrlo heterogenoga klasnog sastava oko Vej Čang-huja, »kralja Sjevera«.

Francuski autor smatra, da ekonomska i politička organizacija Taipinga potpuno opravdava naziv »država«, kao što joj ga daju i sovjetski historičar Karamurza i suvremeni kineski historičari. Njihovi zakoni zasnivaju »kolektivističku« organizaciju proizvodnje: »Ako ima zemlje, svi je obrađuju; ako ima odjeće, nosi se zajednički; ima li novaca, troši se zajednički.« Prvi je izdan agrarni zakon: zemlja se dijeli po glavama; jedan dio je dobra zemlja, drugi — razmjerno veći — loša. Kao osnovna agrarna jedinica određeno je »selo« (seoska općina!). I obrtnici su organizirani u čete, i tako rade za državu ili za potrebe »sela«. Višak žetve pohranjuje se u državna skladišta. Rad je opća obaveza, dokolica se žigoše kao grijeh. Postoji i zakon za vojsku: civilna jedinica (selo) je i vojna jedinica. Prema svjedočanstvu suvremenika, tajpinška se vojska odlikovala svojom disciplinom. Nova religija obaveza je kao i druge građanske dužnosti. Revolucionari su uveli sunčani kalendar, zabranili uživanje opijuma i hazardne igre, proveli emancipaciju žena (žene ulaze u državnu službu pa i vojne pomoćne službe).

Chesneaux, Karamurza i kineski historičari ističu starinski, primitivni karakter tajpinškog agrarnog komunizma, koji je posuđen iz kineske starine, u skladu s tradicionalističkim tendencijama sviju seljačkih pokreta. S druge strane, kaže Chesneaux, pokret vodi računa i o prodoru Zapada, počevši od kršćanstva pa do emancipacije žena. Svakako, Chesneaux suviše svodi zakonodavstvo revolucije na »utjecaje«, što ne može nadomjestiti sud o tome, u čemu je novost i historijsko značenje pokreta (uništenje feudalne svojine), ma da autor djelomično zna i navodi, kako je pokret djelovao na modernu Kinu.

Ma da su osnovni revolucionarni zakoni proglašeni tek iza osvojenja Nankinga (1853), oni su djelomično provedeni u praksi već od početka ustanka. S druge strane, dokumenti o porezu na zemlju pokazuju, da zemljišni posjed nije bio ukinut i da nije provedena nacionalizacija zemlje, kao što je to bilo proglašeno. Točno je, da su mjesto trgovina postojali u Nankingu državni magazini, što posvjedočuju kineski i zapadnjački tekstovi. Po jednome mišljenju, te reforme (ukidanje privatnog i ličnog vlasništva) bile su provedene samo u gradovima Tientsinu i Nankingu i u vojsci (Berger-Santanov). Ma da je »Zakon o zemlji« nalagao oduzimanje viškova i konfiskaciju robe i novca kod trgovaca, to se promijenilo. »Ova naredba, prirodno, nije mogla biti ostvarena, i doskora poslije osnutka prijestolnice u Nankingu politika se izmijenila, seljaci su imali davati porez na prirod, dozvoljena je slobodna trgovina; samo je tako ratna politika Taipinga dobila ekonomsku osnovu, selo se sredilo i novčani je promet oživio«. (Fan Ven-lan, Tajpinški pokret, 1949; cit. prema Berger-Santanovu.)

Francuski autor je osvjedočen u valjanu organizaciju tajpinške države, pa u dokaz navodi povećanje izvoza čaja i svile, što su autori, neskloni Taipingima, tumačili u suprotnom smislu. Ova pitanja, o proizvodnji i izvozu, nisu dovoljno istražena kao i uopće čitav problem o tome, »koliko je, na kome teritoriju i u kome vremenu« trajala opisana ekonomska i politička organizacija.

Tajpinška država, »socijalistička i vojna monarhija na vjerskoj osnovi« (Chesneaux), propala je s različitih razloga. Jedan od bitnih svakako je unutarnja podvojenost i borba među Taipingima, pristašama i protivnicima radikalnih reformama. 20000 seljaka pobijeno je u konačnom obračunu (1856), što je značilo i počeo-



tak opadanja revolucije. Imućniji element iznio je pobjedu, njemu se prilagodio i Hung, jedini od prvih vođa, koji je tada još bio živ. On stvara velik broj novih feudalaca; s njima se vraćaju teške seljačke daće, a seljački vođe bivaju uklonjeni s ratišta. Tim putem je pokret izgubio simpatije seljaka, pa će oni ulaziti i u miliciju, što su je na svoj trošak opremali posjednici srednje Kine, da bi suzbili i uništili Tajpinge. Unutarnji klasni sukob objašnjava usto, zašto Tajpingi nisu mogli da između 1852 i 1864 povežu u jedan različite socijalne pokrete, što su se i dalje izolirano javljali. Da su osvojili i Peking, što nisu učinili i što se općenito smatra strateškom i političkom griješkom, lako bi izgubili borbu, jer su izgubili podršku seljštva, svoju socijalnu osnovu. Posebno mjesto u historiji propasti pokreta ima evropska intervencija. U početku su evropske sile izjavile svoju neutralnost, dapače se činilo, da Englezi žele podržati podvojenost Kine. Ipak je egzistencija tajpinske države suviše išla na štetu ekonomskih interesa zapadnjaka, pa su ovi interesi i odlučili pri organizaciji intervencije (1861—64). I francuski i ruski članak uzimaju g. 1864 kao kraj pokreta, ma da neki kineski historičari datiraju pokret do g. 1868; tako Fan Ven-lan smatra, da jedinstveno seljačko gibanje traje do 1873, i da ga tako treba i prikazivati.

Konstatirajući, da je ta borba, sa svim svojim posljedicama i 20 milijuna mrtvih, predmet stalne pažnje u razvoju »političke misli velikih vođa suvremene Kine«, francuski se autor najviše približio izricanju suda o historijskom značenju Tajpinga, ma da takav sud nije izrekao posebno i obrazloženo; pokret Tajpinga sigurno je izvanredna pouka o revolucionarnoj obnovi i izgradnji datog društva, ekonomije i vojske. (Tajpinska vojska brojila je pred opsadu Nankinga oko milijun ljudi.) Područje Tajpinga bit će područje mnogih budućih socijalnih i nacionalnih pokreta. U doba pada Hungova carstva mlada je kineska buržoazija povezala svoj razvoj i političku sudbinu s prisutnošću stranaca u Kini, sigurno i zato, jer je bila preslaba da se nametne u velikoj revoluciji. I zato Mao Ce-Tung piše: »U kineskom feudalnom društvu samo je klasna borba seljštva, samo su ovi seljački ratovi i ustanci i bili istinski pokretne sile historijskog razvitka« (cit. prema Berger-Santanovu). Kineski historičari s pravom označuju tajpinski pokret kao »preteču kineske buržoasko-demokratske revolucije«

Ljerka Kuntić

H. BERR, LA SYNTÈSE EN HISTOIRE — SON RAPPORT AVEC LA SYNTHÈSE GÉNÉRALE, II. izd. Paris, Ed. Albin Michel, 1953, str. XVI, 322.

Henri Berr, direktor Internacionalnog centra za sintezu i glavni redaktor knjižnice *L'Evolution de l'Humanité*, u kojoj je od 1920 izašlo preko 60 svezaka, još je 1911 izdao knjigu pod gornjim naslovom. Poslije 40 godina štampao je 2. izdanje te knjige, ovaj put u okviru spomenute knjižnice. To pokazuje, da na Zapadu još nije raščišćeno pitanje historijske sinteze.

Poslije dva predgovora (jedan je iz 1952, a drugi 1911) dolazi uvod, u kojem autor ističe svoju osnovnu tezu, koju zatim obrađuje u knjizi i koju je primijenio pri izdavanju spomenute knjižnice. Naučna sinteza u historiji jedna je stvar, a filozofija historije posve druga: »... Treba razlikovati ništa manje oštro ovu naučnu sintezu od filozofije historije — ova je pod diskusijom, a ona je opravdana« (str. 3). — »Jasno odijeliti dva stepena sinteze. (A. ih dijeli na sintezu načitanosti — *synthèse érudite* — i na naučnu sintezu — O. M.); utvrditi probleme naučne sinteze i suprotstaviti ovu sintezu filozofiji historije: evo različitih aspekata zadaće, koju smo sebi postavili« (3). »Sinteza načitanosti« ne sastoji se u drugome, nego »organizaciji analitičkog rada i u sakupljanju njegovih rezultata« (14). Naučna sinteza polazi od aksioma, da nema nauke, koja ne bi bila općenita (14), te, stoga, ona mora biti »nauka, prava nauka i puna nauka«, počinjući s analizom konkretnih činjenica i obuhvatajući njezine rezultate u sintezi (23). Na taj se način utvrđuju »općenito, sličnosti i jednoličnosti«, što je sve sinonim »riječi zakon« (29). Uporedo s tim izlaganjem autor kritizira filozofiju historije, naročito niezine apriorizme, među kojima ima apsurdnih i pogrešnih, ali također i ispravnih (38).

Upustivši se u analizu pojma naučne sinteze, Berr se bavi problemom uzročnosti u historiji. Ta se kauzalnost sastoji od mogućnosti, potreba i ideja, koje djeluju jedne na druge izazivajući konkretne pojave. Sinteza dopušta, da se upoznaju zakoni tih promjena, t. j. da se »spomoću činjenica, ali teoretski, *in abstracto*, izučava uloga određenog poretka uvjeta...« (254). U historiji to znači »izučavati i točno odrediti ulogu različitih objašnjajinih elemenata u cjelini ljudske prošlosti« (254). To nije moguće, ako se također ne uzmu u obzir rezultati socioloških istraživanja.



Svako je društvo određena organizacija (128) i u njemu samome valja tražiti »organe društvenog života« (129). Jer, polazna točka mogu jedino biti »ustanove, spomoću kojih se izvršuju značajne funkcije društvenog života i u kojima se pokazuju osnovne potrebe društvenog bića« (129). Berr nastavlja: »Osnovno je pitanje sociologije, kapitalni je problem historije — nauke, da dobro shvate i da dobro nabroje one ustanove, koje odražavaju specifične potrebe« (129). To se može postići samo »suštinskim, eksperimentalnim, induktivnim istraživanjem« (133). A »pogreška u filozofiji historije sastojala se u tome, što je improvizirala takav posao tada, kada ni činjenice nisu bile sakupljene i proučene u dovoljnom broju, niti su ideje vodilje bile zrele da ga izvrše« (254).

Poslije četrdeset godina Berr nije promijenio svoje mišljenje, već ga je dalje razvio: »Baveći se historijom, koja naučno nije zrela, filozofija joj smeta da postane nauka i da joj, kao nauči, pruži korisnu pomoć« (VII). Stoga, »čini nam se da u sadašnjem stanju nauke povezivanje filozofa-historičara' nije potrebno i da je čak štetno, ali zato bismo željeli razgovore, jedan kongres 'historičara i sociologa'« (VIII), jer bi to imalo za posljedicu »proširenje historije, interferenciju historije i sociologije, a to je dobar put« (299). On je dobar zato, što zaklanja ovaj nedostatak: »Ako sociolozi nisu dovoljno historičari, ni historičari nisu dovoljno sociolozi: čitavo se zlo sastoji u tome« (302).

Ne može se reći, da je knjiga pisana jasno i koncizno. Ima u njoj i verbalizama i retorskih figura. Koji puta nisu dovoljno određeni pojmovi, kojima se autor služi. To naročito vrijedi za pojam potrebe kao faktora nazočnosti. Autor je posve svjestan činjenice, da se budućnost društvenih nauka, a među njima i historije, nalazi u izučavanju konkretnih pojava i u izvođenju zakonitosti njihova razvitka iz njih samih. Ali ga s druge strane sputava idealistička tradicija, naročito kada precjenjuje važnost ideja u društvenom životu i kada na pr. govori o »društvenosti, koja je stvorila solidarnost, društvenu organizaciju, društva« (160), o jedinstvenoj društvenoj svijesti (163), o individuumu, »koji se uzdiže do veće društvene sloge« i tako prestaje biti »običan element društva«, postavši »društveni faktor« (168) i t. d. Kao i druge vrste eklekticizma tako i izlaganje H. Berra nije u stanju da pruži jasan odgovor na probleme, koje postavlja u vezi sa sintezom u historiji. Ali je njegova za-

sluga u tome, da barem konstatira ono, što ne smije biti, t. j. štetnost zatvaranja historije u samu sebe i potrebu njezina povezivanja s drugim društvenim naukama, a naročito sociologijom.

U jednoj bilješci pod tekstom Berr spominje Marxa i historijski materijalizam, smatrajući da je to »u isto vrijeme filozofija historije i politička doktrina« (118), dok ga nešto dalje identificira s ekonomskim materijalizmom. Čudi nas, da nije zauzeo stanovište prema onim francuskim učenjacima, kao što je na pr. G. Gurvitch, koji smatraju Marxa jednim od osnivača sociologije, i da se ograničio na to da citira članak M. Dufrenne-a, *Histoire et Historicité (Cahiers Internationaux de Sociologie IV, 1948)*, samo zato, što je ovom piscu historijski materijalizam također filozofija historije. To znači da se i sam H. Berr teško odriče svojih apriornih mišljenja, iako očevidnost govori protiv njih.

Oleg Mandić

ACTES DU XIÈME CONGRÈS INTERNATIONAL DE PHILOSOPHIE. VOL. VIII. PHILOSOPHIE DE L'HISTOIRE, PHILOSOPHIE DE CULTURE. Bruxelles 20.—26. VIII. 1953.

Za historičara je svakako zanimljivo znati, kojim se osnovnim pitanjima bavila sekcija filozofije historije na XI. internacionalnom kongresu filozofa. Zbog toga ćemo ukratko zabilježiti glavne misli pojedinih referata. (Odjeljak o filozofiji kulture, koji se također nalazi u VIII. sv. akata kongresa, ne može se ovdje uzeti u obzir.)

J. T a u b e s (Jerusalem): The apotheosis of history. Referat je uperen protiv njemačkog »historicizma«. Apoteoza historije, koju autor vidi u »historicizmu«, vodi do nekritičnog opravdanja promjena i revolucija u historiji. Historija priča o nizu događaja, koji su u suštini određeni uspjehom jedne strane nad drugom. »Historicizam« slabi kritičko rasuđivanje o tome, da su i uspjeh i neuspjeh dijelovi ljudske sudbine. Kritička historija mora konstruirati originalnu situaciju, u kojoj su obje strane ravnopravne. Historija nije božanska niti kozmička. Ona je ljudska, i baš zbog toga sama historija ne može biti krajnji kriterij za čovjeka, kako to tvrdi »historicizam«.

J. H. N o t a (Nijmegen, Holandija): Le point de départ de la philosophie de l'hi-

stoire. Nadhistorijska strana ljudskog duha i konkretnost, koja se razvija u vremenu, moraju naći svoje rješenje u filozofiji historije, koja se uzdiže nad historiju, ali ipak ostaje od nje uvijek ovisna. Početna točka filozofije historije je studij historije, povezan s apriornošću ljudskog duha, koji se realizira u vremenu.

A. Waismann (Cordoba, Argentina): Sur la compréhension historique. Autor raspravlja o problemu, da li se čovjek osjeća više kao biće prirode ili historije, i zaključuje, da čovjek pojedinac živi više u prirodi, dok ljudske grupacije (narodi, gradovi, klase i t. d.) žive više u historiji.

K. L. Bellon (Nijmegen, Holandija): L'intelligibilité de l'histoire. Nijedno vrijeme nije bilo tako skeptično kao naše u pitanju poznavanja prošlosti. Fragmentarni karakter naših znanja iz prošlosti jasniji nam je nego ikada, ali u isto vrijeme naše razmišljanje o historiji se produbilo. Historičar prilazi prošlosti samo preko sadašnjosti. S druge strane: želi li on tu prošlost zaista i razumjeti, mora se dići iznad svoje sadašnjosti. U tome i leži problem, koji su rješavale sve teorije i filozofije historije. One su pokušavale pronaći nešto zajedničko između historičara i ljudi iz prošlosti. »Historicizam« je reakcija na Hegelove idealističke kao i na pozitivističke tendencije. Za »historicism« istina je uvijek historička. Razumjeti je — znači pratiti njezin razvoj s čovjekom, vremenom i civilizacijama. Ali, kako će se historičar identificirati s historijskim životom i učiniti ga kriterijem istine, koja se neprestano mijenja, a da se ne izgubi u apsolutnoj anarhiji? U tome je velika opasnost »historicisma«. Nikakvo ljudsko djelo ni jedan pogled na historiju nisu apsolutni. Oni su uvijek ovisni o vremenu, sredini i o stvaraocu ili historičaru. Rad historičara ima ipak svoj smisao. Apsolutno razumjevanje je doduše nemoguće, jer u suštinu stvari prodire samo bog, ali to ne znači da je historičareva zadaća samo u dešifriranju dokumenata i u arheološkim iskapanjima. Njegova je zadaća u tome da čovjeka otkrije njemu samome, da mu pokaže njegovu bijedu i veličinu i da ga na taj način stavi pred lice boga.

K. Schmidt-Phiseldack (Kopenhagen, Danska): Elementa historica. Jedan je od ciljeva teorije historije, koja će zamijeniti staru filozofiju historije, da konstatira istinske historijske elemente unutar činjenica, koje čine historijsku realnost t. j. samu egzistenciju, ukoliko čovjek vrši u njoj svoj utjecaj. Historijska

nauka, ako zaista želi da bude nauka, a ne samo literarna vrsta, koja se osniva na rošlim događajima, učinila je tek prve korake na svom putu. Mi smo na pragu nove epohe. Historija nije ukras već potreba prvog reda, jer čovjek je čovjek samo kao historijsko biće. U vezi s »novom« historijskom naukom, autor odbacuje »uzročne lance«, »zakonsku povezanost« i »vremensku liniju« i predlaže jednu teoriju »terminalizma« kao polaznu točku nove teorije historije.

A. Hilckmann (Mainz, Njemačka): Une philosophie de l'histoire inductive. Autor izlaže doktrinu poljskog historičara Feliksa Koneczny-ja (1862—1949), koji smatra da svaka civilizacija teži k ekspanziji. Kadgod se sretnu dvije civilizacije, one se međusobno bore, dok jedna ne bude uništena. Svaka civilizacija ima svoju unutarnju harmoniju i zakonitost, zbog toga sinteze civilizacija nisu moguće. Može doći samo do mehaničkih mješavina civilizacija, ali rezultat toga nije nastanak nove civilizacije, već kaos, barbarstvo i propast. Nemoguća je, dakle, sinteza Istoka i Zapada niti danas niti ikada.

S. Ranulf (Aarhus, Danska): Some reflections on the social function of history. Kad su pozitivisti Lamprecht i Simiand predlagali kauzalnu teoriju u historiji na bazi indukcije, kao u prirodnim naukama, izazvali su veliko protivljenje. Autor misli, da je takva induktivna historijska nauka nepoželjna, jer ljudi nastoje, da svoje želje, ideale i potrebe proičiraju u historiju. Pritom referent izlaže shvaćanja Lessinga i Arona, koji obrađuju tri glavna problema: opravdanje etnocentrizma, priznanje uspjeha kao kriterija vrijednosti i odbacivanje ideala nepristranosti kod historičara. Autor zaključuje, da se historija može proučavati na dva načina: ako želimo predvidjeti rezultate naših političkih akcija s najvećim mogućim stupnjem sigurnosti, odlučit ćemo se za historijsku interpretaciju, koju zastupaju Lamprecht i Simiand; ako želimo sačuvati duševni mir popuštajući našim željama i predodžbama — a postići ćemo tu prednost time što ćemo morati da djelujemo više manje na slijepo — onda ćemo se odlučiti za historijsku interpretaciju, koju zastupaju Lessing i Aron.

F. Battaglia (Bologna, Italija): Aspetti e critica dello storicismo. Autor kritizira neka shvaćanja predstavnika talijanskog »historicisma« Crocea i Gentilea.

F. Collotti (Trst): Fatto e valore. Autor objašnjava svoje stajalište prema poznatoj polemici između Luzzatija, te Crocea i Molmentia iz 1909. Dok je Luzzati smatrao, da je historija učiteljica života, Croce je tvrdio, da je učiteljica života moralna spoznaja, koja nema ništa zajedničkog s historijskom spoznajom. Autor smatra, da je zabluda upravo u toj potpunosti diobi moralne i historijske spoznaje.

N. Derisi (Eva Perón, Argentina): Realidad y conocimiento históricos. Autor diskutira o odnosu historijske realnosti i poznavanja historije. Historičar se ne smije ograničiti na objektivno izlaganje historijske realnosti, već mora uzeti u obzir u prvom redu moralnu normu. Zbog toga historičar, ako želi da se orijentira u historijskim događajima i da razlikuje njihove vrijednosti, mora se uvijek oslanjati na filozofiju.

E. Castro (Meksiko): La historia. Autor raspravlja o sadržaju historije, odnosu filozofije i historije, shvaćanjima Heideggera i Diltheya. I ovdje je »historizam« u prvom planu.

A. Basave jr. (Monterrey, Mexico): Esbozo de una filosofía de la historia. Historija nije filozofija ni nauka, već znanje »sui generis«. Historijske konstante nemaju karakter naučnih zakona. Filozofija historije treba da daje krajnje tumačenje čovječje djelatnosti kroz vrijeme. Historiju prevazilazi — apsolutna istina. Iza anarhičnog redanja događaja postoje ipak konstantni ljudski motivi. Prisutnost boga ne protivuriječi ljudskoj slobodi, jer između dviju istina na može biti protivuriječnosti. Motor historije je »nadmorska« radost. Realizacija svih vrijednosti je »Civitas dei«.

U sekciji su održana još dva, za historičara manje interesantna referata: G. Nuchelmans (Steenwijk, Holandija): Counterfactual conditionals and singular causal statements, i E. Paci (Pavia, Italija): Sul principio logico del processo storico.

O prosjeku navedenih referata mogli bismo zaključiti slijedeće: Malo originalnih misli, koje već ne bi bile poznate iz polemika posljednjih godina. Referati imaju eklektički karakter. Gotovo u svim referatima osjeća se u većoj ili manjoj mjeri religiozno shvaćanje. Pitanje opstanaka »zapadne kulture«, koje smo već navikli gledati u prvom planu gotovo svih teoretskih diskusija, ovdje nije posebno

istaknuto. Najzanimljivija karakteristika referata je svakako u tome, da se glavna borba vodi oko »historizma«. (Značajno je da predstavnici »historizma« — Nijemci nemaju referate u ovoj sekciji, osim jednog, koji samo reproducira doktrinu jednog poljskog historičara). Čini se, da su snage, koje ulaze u borbu protiv »historizma«, prilično jake, a da pritom polaze s religioznog stajališta.

Prava situacija u ovoj sekciji mogla bi se dakako uočiti tek u vezi s, nama nepoznatom, diskusijom o pojedinim referatima.

M. G.

#### KONGRES NJEMAČKIH HISTORIČARA u Bremenu od 16.—19. IX. 1953

održavao se istovremeno s kongresom društava nastavnika historije i arhivara. Na kongresu historičara sudjelovalo je oko 700 osoba. Među njima je bilo pojedinaca iz nekoliko evropskih zemalja i SAD. Prvi put nakon rata sudjelovalo je i 60 historičara iz Istočne Njemačke. Kongres se bavio aktuelnom problematikom, koja poslije rata najviše interesira historičare. U plenumu su održana predavanja: Th. Schieder, Odnos političkog i društvenog uređenja i kriza građanskog liberalizma (v. Historische Zeitschrift 177/1); O. Brunner, Problemi jedne evropske socijalne historije (isto 177/3); Ph. Schieffer, Cluny i borba za investituru; V. Berve, Suština grčke tiranije (isto 177/1).

Radile su slijedeće sekcije: helenistička, za epigrafiju i historiju, bizantska, za istočno-evropsku povijest (s predavanjima o odnosu Rusije i »Zapada« u XVII. st., tema, koja je iz razumljivih razloga vrlo aktuelna u Njemačkoj), za ekonomsku povijest i povijest novca, za srednjevjekovnu povijest, za metodologiju i filozofiju povijesti (s predavanjem francuskog historičara J. Droza; Sadašnja glavna pitanja francuskih istraživanja novije povijesti. To je bilo jedino predavanje nenjemačkog historičara, a značajno je i pohvalno, da se radilo baš o francuskom historičaru), za historiju i politiku (referat W. Busman, Treitschke kao političar HZ 177/2).

Na kraju kongresa održan je na plenumu referat J. Rittera, Problem »militarizma« u Njemačkoj (HZ 177/1).

M. G.

## SILVIO MITIS

Dvije su knjige o povijesti Istre napisane u talijanskom jeziku: starijoj je autor Carlo De Franceschi (L'Istria — note storiche, Poreč 1879), a novijoj Bernardo Benussi (L'Istria nei sue due millenii di storia, Trst 1924). Ipak su i one pretežno regionalne, jer je autorima većinom na pameti samo nekadašnji mletački dio poluotoka. Ostali pisci ograničuju se i u naslovima svojih djela na pojedine krajeve pokrajine. Stoga su i najznatniji među njima, Camillo de Franceschi i Silvio Mitis, regionalni povjesničari Istre. Camillo je sin Carlov, predsjednik društva Società istriana di archeologia e storia patria i urednik njezina glasila Atti e memorie, sada u Mlecima, a Cresanin Silvio Mitis nije više živ (rođen 1853, umro u Trstu 1934). Većina Mitisovih radova odnosi se na Kvarnerske otoke, Pazinsku knežiju i Pulu. Bez obzira na njegovu pristranost u ocjeni izvora i na njegovu tendencioznost u prikazivanju događaja, ili možda baš s obzirom na tu pristranost i tendencioznost, ne smije se prijeći preko njegovih radova, jer oni obrađuju za nas važne teme.

Svršivši gimnaziju talijanskoga nastavnog jezika u Kopru, Mitis je izučio povijest i zemljopis na njemačkim sveučilištima u Innsbrucku, Beču i Grazu. Isprva je bio profesor talijanske gimnazije u Zadru i nekoliko godina na licejima u Italiji, pa od 1899 dalje u Istri, i to kao direktor talijanske prkos-gimnazije u Pazinu (do 1905) i talijanskoga ženskog liceja u Puli (do umirovljenja 1923), a posljednje godine života proveo je u Trstu.

Trebalo je spomenuti te podatke iz njegova života, jer mu je i znanstveni rad tijesno povezan s mjestima povremenog boravka, a jedino je na svoj rodni kraj mislio svagdje i prema tome najviše pisao o otoku Cresu i Lošinj.

S boravkom u Zadru u vezi su radovi: La Dalmazia ai tempi di Lodovico il Grande re d'Ungheria (Annuario Dalmatico 1887), Frammenti di storia liburnica, Zadar 1890, i Il governo della repubblica veneta nell' isola di Cherso (Salfia 1895). S boravkom u Italiji: Storia d'Ezzelino IV da Romano con speciale riguardo ad Aquileia e Trento (Maddaloni 1896), Note storiche sull' isola di Cherso (Rivista Dalmatica 1899) i Cristiani e Turchi nel 1570 e 1571 secondo i codici inediti della biblioteca d'Arezzo (Rivista Dalmatica 1900). S boravkom u Pazinu: La signoria francese nell' isola di Cherso (Program pazinske talijanske gimnazije

1899—1900), L'isola di Cherso dalla pace di Campoformio a quella di Presburgo (Atti e memorie XIV, 1899), La contea di Pisino dal decimosesso al decimono secolo (Atti e memorie XVIII, 1902 i sl.), Un »Protocollo di Registratura« della contea di Pisino (Program pazinske talijanske gimnazije 1904—05). S boravkom u Puli: Documenti sulla storia di Pola (Atti e memorie XXVII, 1910), Brevi cenni sulla storia del Liceo provinciale femminile di Pola, fino a che fu soppresso dal governo austriaco (Annuario, Pula 1919), Alcuni documenti dall'archivio capitanale di Pisino (1810—1860), u Atti e memorie XXXI/1919 i sl., Lorenzo Benevenia (Annuario del liceo provinciale femminile di Pola 1919—20). Il quadro piranese del Tintoretto rappresentante la battaglia di Salvore (Rassegna d'arte e storia I, Mleci 1920), Lo statuto di Cherso ed Ossero (Archeografo Triestino IX i X, III. ser.), Nobili veneziani e nobili austriaci nell'isola di Cherso (Pagine istriane III, 1923), Il manoscritto dell' avv. Francesco Colombis sulle vicende storiche dell'Isola del Quarnero (Pagine Istriane VI, 1923). Napokon s boravkom u Trstu: Ancora della famiglia Drasa (Drasio) e specialmente del sopracomito Collane (Rivista Dalmatica 1925), Storia dell' isola di Cherso-Ossero dal 476 al 1409 (Atti e memorie XXXVII, 1925), Tre documenti medioevali di Cherso Ossero (Atti e memorie della società dalmata di storia patria I, 1926), Un privilegio concesso nel 1392 ai comuni dell'isola di Cherso-Ossero (Atti e memorie della Società istriana XXXIX, 1927), La partecipazione di Cherso-Ossero alla civiltà italiana (Archeografo Triestino XIV, III. ser.), Alcuni Reggitori di Cherso-Ossero dal 476 all'annessione alla Madrepatria (Archeografo Triestino, svezak izdan prigodom stogodišnjice časopisa 1929—30), Cherso ed Ossero sotto la Serenissima (Atti e memorie della Società istriana XLIV, 1932); i kao posljednji prilog: Cinque lettere inedite di Antonio Colautti (Rivista Dalmatica 1934).

Obilan je to rad, iako nije uvijek plodan. Pored mnogih radova o Cresu i Lošinj, u kojima je često zaslijepljen lokalnim simpatijama, osobito su važne tri spomenute radnje o Pazinu i Pazinštini, koje su izrađene na temelju arhivskog materijala.

Neprocjenjiva je vrijednost priloga: Alcuni documenti dell'archivio capitanale di Pisino, jer je Mitis ovom publikacijom spasio barem neznatan dio onoga uzorno

uređenog arhiva, koji je sadržavao bezbroj spisa o srednjoj pa i čitavoj Istri iz prve polovine XIX. st., ali je taj dragocjeni arhiv planuo i propao poslije I. Svjetskog rata u »oslobodilačkom« zanosu i ludovanju domaćih i renjikerskih Talijana. Mitisov probir one goleme građe u pazinskom arhivu bio je zadahnut interesom patriota, tako da iz njegove publikacije ne saznajemo o hrvatskom stanovništvu toliko, koliko je toga bilo u samom arhivu i koliko bismo željeli znati baš o životu i stanju hrvatskog pučanstva Istre u XIX. st., kad se ono budilo i preporadalo na život dostojan čovjeka.

Budući da Silvio Mitis nije lično odgovoran za palež onoga arhivskog blaga, nego je, štoviše, zaslužan, da za nj znamo i da je spasio bar nešto iz njega, neka mu bude primjeren spomen povodom njegove nedavne stogodišnjice rođenja i dvadesetgodišnjice smrti.

**Nikola Žic**

#### CENTRALNI KATALOG STRANIH ČASOPISA U NAŠOJ ZEMLJI

Da bi se naučnim i stručnim radnicima olakšao rad, Bibliografski Institut FNRJ formirao je *Centralni katalog stranih časopisa*, koji se nalaze u preko 500 stručnih i naučnih biblioteka naše zemlje.

Preko ovoga kataloga mogu se dobiti podaci o postojanju ma gdje u našoj zemlji ne samo pojedinih godišta nego i pojedinih svezaka bilo koga časopisa, i to za razdoblje od početka izlaženja najstarijih časopisa pa do danas. Prilikom traženja obavještenja treba što tačnije navesti podatke o nazivu časopisa, godištu, svesci radi što potpunije njegove identifikacije.

Sva obavještenja o stranim časopisima, koji se nalaze u bibliotekama naše zemlje, možete besplatno dobiti od *Bibliografskog Instituta, Beograd, Terazije 26/II*, poštanski fah 20, telefon 25-670.

H I S T O R I J S K I  
Z B O R N I K

GODINA VIII.

1955

BROJ 1—4

---

N A K L A D A »Š K O L S K A K N J I G A« / Z A G R E B

Redakcioni odbor

*OLEG MANDIĆ*  
*JAKŠA RAVLIĆ*  
*JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik

*JAROSLAV ŠIDAK*



IZDAJE  
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE  
ZAGREB